

זה ספר יסד רבינו ברכיה והוא נקרא

ספר מצרף.

זה הספר קראתי מצרף לצרף וללבן דיעי ודיע ריעיי עם אשר חברתי בו מן העולה על רוחי כפי כחי. מן המעט אשר בדעתי. אצלתי ממחברת גאוני הדור אשר בינותי בספריהם ונקבו בשמות. ואעמיד איש איש על דגלו המושל בכל אשר לו. נשקפתי באשנבי התבונות ושמתי מנמתי לפלם בפלם אשתוננו מזימו' נמנות מאור גר האמת למול פני. ומנוגה נגדו שומני ורעיוני. לכלכל במשפט דברי. ופן אסור מן הדרך ימין ושמאל. קו הצדק ינמה מסעיפיי אשר למול עיני אשר אאהזו ביד ימיני. ויבוש[ו] מקנואי אשר פיזרוני. כי איך יחשוב להמלט מדיבת שכיניו ורעיו. הלא גם אויבו גר בין צלעיו. אשר מדרך הטוב יהדפינו. ומהריסיו ומחריביו ממנו. עד אשר דרכו בחלקלקו ואפילה. לחטא ולשוב עוד לכסלה. את כל אשר באולתה שונה. לו יונה. והנה חלק[ת]י זה הספר לשלשה עשר חלקים שער היסוד א'. שער העין ב'. שער הלב ג'. שער הגדר ד'. שער הצדק ה'. שער הנדרף ו'. שער הרש ז'. שער הכבוד ח'. שער הסיפור ט'. שער המדריגות י'. שער הנפש י"א. שער התקוה י"ב. שער התחייה י"ג.

I. שער היסוד א'. תחלת התכמה ייראת ה'. ע"כ אמרו רבותינו ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכו'. ועל דרך זה נמצא יראת יוצרינו יתברך קודמת בפסוק. ואחר כך האהבה כמו שנאמר מה ה' אלהיך שואל מעמך ליראת (!) את ה' ללכת בדרכיו ולאהבה אותו וגו'. ואומר את ה' (!) תירא (!) אותו תעבוד ובו תדבק. ודביקה זו היא האהבה על דרך ויש אוהב דבק מאח. וע"כ אמר המשורר דבקה נפשי אתריך. ואמר יהושע עליו השלום כי בה' אלהיכם תדבקון (!) ופי' את ה' אלהיך תירא שלא לעשות מה שהוהירך מן האזהרות כי הירא מאדונו שומר אזהרותיו. ואותו תעבוד לעשות ככל אשר צוך ממצות עשה. ובו תדבק באמונת הלב שתחשוב בלבך כשתשמור אזהרתו ותעשה מצותיו כי אם לכבודו הכל. ואז בשמו תשבע. כי אם ימצא בך מדות הללו אז לא תשקר. ואם חי יאמרו אכן (!) לשקר ישבעו. ועל דרך זה פסוקי רבי שאול (?). היראה פי' לא תעשה (כמצות). כי מצות

ה' ברה. ואחר כך יראת השם יתברך טהורה. המצוה הוא מצות עשה והיראה היא מצות לא תעשה. וכן סור מרע ועשה טוב. ואחר שתתחבר ותתקשר יראתו ואהבתו בלבבינו אז נהיה מוכיחים מדרך השכל לחשוב בעצם גדולתו ובשפלותינו. ואיך מחומר קורצינו. אשר חרש מחרשי אדמה. ועמו חיבר הנשמה. אשר מעלתה סגולה אל כל עוצר [אוצר]. [1] שבעולם. ואיך במרם ברא את האדם סדר כל הברואים מיום ראשון דבר יום ביומו. וביום שגמר סידורם וכלל עשיית' אחר כך אמר נעשה אדם ודומה למי שבונה ארמון ומייפהו וממציעהו ומרקם כתליו. ואחר כך מכבד את הבית ומרבד אותם במרבדי' ובחטובות. ואחר כך מכניס לתוכו בעל הארמון. כך עשה הקדוש ברוך הוא עם אדם הראשון אחר שגמר כל מעשה בראשית ותיקן אותם והכניסם לכן עדן והודיענו על ידי עבדיו הנביאים שבחר את האדם מכל באי עולם. ונשמע (!) כל יצורי'. כדכתיב וירדו¹ בדגת הים ובעוף השמי' וגו'. וכמו שנאמר במזמור ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ מראשו לסופו כדכתיב תמשילוהו במעשה ידיך. ושם פה לו לדבר. ושאר הרגשות כל אחת לפעולותיו ונתן לו כח לעשות מאמרו וחפצו כדי לעשות הטוב והישר כל ימי חייו למען שימצא חן וחסד לפניו כדכת' ראה נתתי לפניך את החיים כי הוא ראוי לקבל שכר וגמול ונעימות. וגם הוא חייב לקבל מידו² הדין והפירעון והנקמה מפני שהוא עיקר העולם וסיבת כל הנבראים כן כתוב כי לה' מצוקי ארץ. ואמר צדיק יסוד עולם. מפני שהקדוש ברוך הוא גדלו³ ונשאו. להעמים עליו עול תורתו. בחוקי' ובמצות כפי רוב החכמה אשר שם בלבו. לגדול המדע אשר הנחילו. וכן כתב ויאמר לאדם הן ייראת ה' חכמה וסור מרע בינה. ואחר שנתברר לנו כי הבורא יתברך הפליא בזה חסדו עמנו ויותר מה שאין הפה יכול לספר. וכל מושכי' בשבט סופר. ילאו לחקוק בספר נפלאותיו עמנו. מי ימלל גבורות ה' ישמוע כל תהלתיו. ומי יוכל להעלות במחשבה ולהרהר אפילו כהרף עין דמות האל הגדול הגבור והנורא על דרך שאמר הנביא מאין כמוך ה' וגדול שמך בגבורה. כי גם משה רבינו ע"ה שהיה ראש לכל הנביאים ודבר עמו פה אל פה בקש מלפניו לראות את כבודו כמו שנאמר הראיני נא את כבודך והשיבו כי לא יראני האדם וחי. ומה שאומר ישעיה ואראה את ה' לא ראה דמות פניו אלא דמות כבודו מעל הכסא. ושוליו כשולי המעיל. וכן משה ואהרן נדב ואביהו ושבעי' זקנים. אף על פי שכתוב ויראו את האלהי' וכתוב ויראו את אלהי ישראל לא ראו אלא הכבוד שתחת רגליו כמו שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. וכן יחזקאל אף על פי שראה חיות ואופנים. ומה שראה כדמות אדם בדמות שהוא נוהג

MS. 3 גדול.

MS. 2 מידם.

MS. 1 ויהיו.

לראות שלא יתבהל ולא יתפחד כי מי יוכל לראות האור הגדול שהוא בלא שיעור. ותקצר [ולא תקצר l.] נפשו למות. כי גם השמש שהוא אחד ממשרתיו אי' בעין כח לשלוט בו. וע"כ נראה לאדם הראשון ולקין ולהבל ולחנוך ולאברהם בדמות אדם דכתי' חוה הוויית עד דכורסיין רמיו ועתיק יומין יתיב. ופעם נראה באש. ופעם נראה בענן. ונתברר לנו שאין בריה יכולה בעולם לדמות לו צורה ודמות כמו שנאמר ביש' כי לא ראיתם כל תמונה. ואל מי תדמיון אל. ואף על פי שמוכיחים כתבי הקדש עיני ה' יד ה' הדום רגליו פי ה' לשון כל זה להמשיל ללשון בני אדם. וכה"א ירכתי ארץ. ותפתת הארץ את פיה. מכור הארץ. ירכתי ים. לשון ים. וחיבין אנו להאמין שהוא אחד בעולם בעצמו בלא רבוץ. ובלא מיעוט ובלא חיבור ובלא פירוד ובלא שינוי. וכל זולתו יתרבה ויתמעט. ואין לו ראש וסוף. ובוראינו יתברך זכרו ראשון ואחרון. ואין מבלעדיו. דכתי' שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ורבו לנו ראיות מצד השכל. כי אילו היה בורא העולם יותר מאחד תהיה מחלוקת ביניהם בבריאת הבריות ולא תהיה מהם נגמר יצירת העולם כי לכל אנשי בינה נודע כי כל הנמצא והידוע מהצמחי של האדמה וכל בעלי חיים נוסדו ונוצרו מד' דברים הללו עפר מים רוח ואש. והיסוד נראה בהן ונבחן. ידענו מבינתינו. כי יוצר האדם יצרם ולא נוצרו מעצמם לפי שיש מהם מתגבר על חבירו. ומפסידו ומבליעו כמו המים מכבין האש. והרוח מייבש המים והוא מפור העפר וכן כל אחד את חבירו עד שנפסדין ושבין לאין. וכן גלגל העולם מודיעים כי יוצר אחד יצרם ולא נוצרו מעצמו או יתברר לנו כי יוצר העולם ובוראו אדון כל בלי ספק. והוא הוצר שלא יערכנו דמות ותמונה. ובאילו הראיות תתקיים בדעתנו ויתברר כי הוצר נמצא שאין לו תמונה ואין לו דמיון. ואין להביט זולתו וזהו בכוח כאשר פירשנו למעלה. ומי שהוא קרוב לעניין אף על פי שאינו דומה לדבר בזמן שאנו נכנסים לבית. אף על פי שאין הבנאי מצוי שם ידענו כי בנאי אחד בנאו בלי ספק. אף על פי שלא ראינו הבנאי. ואילו היינו מסכימים על דעתנו דמות הבנאי וצורתו וקומתו וצבע לבושו וכל עניינו לא היינו משיגים. ומאחר שאין אנו יכולים להשיג כל זה בבני אדם כמונו. קל וחומר שאין אדם יכול להשיג עניין יוצר הכל יתברך. והראינו זאת הראייה שיתבאר בליבנו כי לכל מלאכה עושה מעדותי מלאכת בשר ודם מעדו. כמו שהכרנו כי זה המושל מקרב הדעת כתיב הלא ידעת אם לא שמעת אלהי ישראל (!) וגו'. אמר רב סעדיה גאון שם של הקדוש ברוך הוא ושם כל השמות מן הפרשה כל אחד גזכר במקומו. שנקרא במעשה בראשית אלהי שם משמותיו. ונקרא ה' בכילוי מעשה שמים וארץ שהוא שם הגדול אדוני האדונים. וכן אמרו רבותינו שהזכיר שם מלא על עולם מלא. ונקרא אל שדי עת שאמר שימול ואמר לו פרה ורבה (!) כי אני

בעזריך). ונקרא אהיה אשר אהיה עת שרצה להוציא נינו בניסים של עשר מכות. כנגד עשרה מאמרות. להודיע גבורות מעשיו בעניין הוא היה ויהיה. ונקרא אלהים חיים עת שהשמיע קולו לבני ישראל ולא מתו רק חיון והאיר עיניהם שנא' מאירת עינים. ואמר כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיי' וגו'. ונקרא ה' צבאות. בעלות לבית הקדש שנאמר ועלה האיש להשתחוות ולזכות לה' צבאות. ונקרא רם ונישא. (לפי שנבה לבו שנאמר ובחזקתו גבה לבו. ועל זה נצטרע). ונקרא אדון בפרק שנבהו ישראל שנאמר כי הנה האדון ה' צבאות מסיר מירושלים משען ומשענה וגו'. ונקרא כרוב בספר ירמיה ויחזקאל. וה' אלהים ולא צבאות. ולא למחלוקת ישראל ושנאת חנם. שנאמר חלק לבם עת' יאשמו. וכאשר שבו והיה לבם לאחד בכניין בית שני והיה השם נקרא ה' צבאות על ידי חגי וזכריה ומלאכי. ואין שם אלא אחד ה' אלהי ישראל כי שנא שלח (?) והוא עניין יחיד ורב היחיד. ועוד הדבר על שם ישראל לפי שנצטווה על זה. ונקרא מהשנא עדניא וזמניא כי נשתנה מלכות בית ישראל בשיעבוד. ונקרא מהעדה מלכין ומהקים מלכין לפי שסר צדקיהו ממלכותו ומלך נבוכד נצר. ונקרא יהב חכמת' לחכמיין. לפי שנתן לדניאל חכמה על חכמי הכשדי. ונקרא גלא עמיקת' ומסרתא. על שגילה חלום נבוכד נצר לדניאל. ואומר ויברך את ה' אלהי (!) הגדול. לעניין שנאמר גדול יהיה כבוד הבית האחרון הזה (!). וכן שמות המלאכים נשתנו בעניין השליחות אשר יצוה בבא המלאך לבשר את שרה נקראו אנשי. ולפורענות נקראו מלאכים. ולעווייהו (!) לכוותו בגחלת נקראו שרפים שנאמר ויעוף אלי אחד מן השרפים. אלה דברי הגאון. ואני הוספתי על הדרך הזה. כי נקרא שמו¹ פלא על שם שהפליא עמו במיתת סנחרב ועמו ובעניין השמש נקרא יועץ שנועצו ללכת בדרכי הש' כי אביו היה רשע. אל גבור שהגבירו על אויביו. אבי עד שהוסיף על שנותינו כי שנות עדי עד בידו הם והוא אביהם. ואחר שבאנו עד תכלית זה השער במה שנוכל לחבר בקוצר (!) כי לא נוכל להגיע לתכלית בדבר שאין לו ראשית ותכלית. כאשר אמר החכם לשואל לו וענה לו הדיבור אשר לא יושג אולת. והמעשה אשר תייגענו המחשבה חמא. ע"כ חיברתי זה השער.

II. שער העין ב'. לבעבור כי העין ראש ואדון לכל שאר ההרגשות כי מעלתה בגוף כמעלת השמש בעולם. וראיתי לחברו אחר שער היסוד. וידוע לבני האדם כי העין והלב ישתתפו יחד ברוב מעשיהם הן לטוב והן לרע. כי העינים רכילים הם ללב להגיד אשר ראו בחוץ. ופעמי' יבחר לחברה עמה' ופעמי' ימאן על פי אשר ימצא בו אם לשכל אם לסכל על דרך שאמר איוב אם נפתח לבי על אשה ועל פתח ריעי ארבותי. לא גבה לבי ולא רמו² עיני. ואמרו רז"ל ליבא

MS. 1. כי מי. MS. 2. ראו.

ועיני סרסור' דעבירה. אי היבת לי ליבך ועיניך אנא ידע דאת דילי. על כן תן לי ליבך ועיניך (!). ולב כל חכם יבליג שכלו להחזיק במשעול החכמה ובשבילי המזימה. אם עיניו יורו לו נתיבות העונות עת אשר ירים עיניו ויתאוה לדבר רע עינים רמות ישפיל ויגביר שכלו על סכלו. ויבנה גדר הבינה נגד התאוה הבאה לו מצד העין וישפילנה וישחנה עד אשר יבריה בכח מזימתו את תאוותו וימנה את לבו שהוא אחד מן השני' עד אשר יעמדו לנגדו. ויש' יראת צורו לנגד עיניו לבלתי יחמא כאשר אמר החכם אין דבר חוצץ בפני התאוה כעצימת העינים. ואיש נבוב ילבב לבחור מראה הטוב אשר יבחר לנפשו מבלי להתגאל. כמו שאמר הנביא עוצם עיניו מראות ברע וגו'. וכדברי רז"ל אל תסתכל בנשי' בשעת שעומדות על הכבוסה. ועוד אמר הנביא ועיניו לא נשא אל גילולי בית ישראל. ומה שאמר החכם ולא תשבע עין לראות לפי שידוע העין תלוי ברוע¹ הלב ובספר² מדות הנפשות אשר חיבר הגאון ר' שלמה אבן גבירול אשר חכם בחכמת נשמי' אמר השמר מחוש העין כי מביא [אל] מיני רהבי' והנה העין חוש ההרגשה שמרגיש מן העין. כי לפעמי' העין מעידה עליך בקצת התנועות כגאון וכגאווה וכגבה. ובמקצת הענוה והשפלות. על כן הדבק אל מבחר התנועות והרחק מן המגונה שבהם. ועוד אמר כי העין ראש לחושי³. הגאווה והשפלות העזות והבושת מה שאנו רואים מן הגאווה לחוש שבעין הוא הדבר הגלוי. ועוד כי אתה רואה גבהות עיני הגאים ואשר נפשותם גובהות. והפך זה בשפלי נפש ובענוים. ואמר עיני גבהות אדם שפל ועיני גבוהים תשפילנה. ואומר לא רמו. ובענוים מהור עינים מראות (ב) רע. ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה. ע"כ תראה הבווישן כופף עינו כדי שימצא חן בעיני ה' יתברך והאדם. כמו שנאמר ולענוים יתן חן. וכאשר מונה החכם שש הנה שנא ה' ובכללם עיני' רמות⁴ כי המראה שיראה בעיניו יבא ממנו לידי שחשב ויוצא לידי ממשיל שתמשיל עליו ואחר כך נוספות עליו כחות אחרות עד שיתקיים הדבר בלבו. אבל שכל הלב יכריח את העיני. ובעבור זה נחלקן חכמי ישראל בדרך טובה שידבק בה האדם ואומר רואה אני את דברי ר' אלעזר בן ערך שאמר עין טובה ואחר כך לב טוב. ע"כ אמר' חכמי' ז"ל ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. שכל המתבייש אינו חוטא. ואמר מי שיעט מעיל הבושת יעלמו מזמיו מבני אדם. וההוד והכבוד סמוכי' לו שנאמ' ולפני כבוד ענוה. והענוים מגיעים אל רצון הבורא ית' ולומדים בבושתם את דרכיו. שנאמר ידרך ענוים במשפט. וילמד ענוים דרכו. וכמו שצריך אדם להתבייש מבני אדם כן צריך להתבייש מעצמו ועל דרך זה אמר ר' יוחנן בן זכאי לתלמידיו כשאמרו לו ר'

¹ ג"ל ובריע MS. Margin adds: ² MS. ושפר. ³ MS. לעין ישראל חושי. ⁴ MS. ראות.

ברכנו. אמר להם יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. וסימן הבנים הכשרי' הבושת הנראה (בושת) על פניה'. ולפי שהבושת תתיחש לפחיתת העין כתבנו בו קצת. ובפסיקתא אם עברת על עינים קיים והיו למוטפות בין עיניך. אם עברת על לב תורש מחשבות און קיים והיו הדברים האלה על לבך.

III. שער הלב ג' לא נעלם מעיני הנבונים כי מחשבת הלב הוא עיקר ליסוד לכל מעשה אשר יעשה הן טובה הן רעה. על כן הראשונה מעשרת הדברות. אנכי ה' אלהיך שיהא זה מאדיק בלבו. שהשם הוא שם העצם שהוא אלוהו שהוציאו ממצרים והשנית לא יהיה לך אלהים אחריו על פני שפי' ע"י שיתוף על דרך את ה' היו יראי' ואת אלהיהם היו עובדי'. וע"כ אמ' חכמי' ז"ל. רחמנא ליבא בעי. וע"כ המצות על שלשה דרכים. האחד שהוא ראשונה אמונת הלב. השני בפה. השלישי במעשה. ופי' הכי בפיך ובלבך לעשותו. כולל אילו שלשה דרכי' בפיך ידוע. ובלבך באמונת הלב. לעשותו שתעשה מן המצות במעלתי [במעשה?]. וכן ואהבת את ה' אלהיך. ואהבת לרעך. לא תשנא את אחיך בלבבך. לא תחמוד. ולא תקום. ולא תטור. לא תתורו אחרי לבבכם. לא תאמץ את לבבך. ואהבת' את הגר. בכל לבבך ובכל נפשך. כי היראה והאהבה ממצות הלב. וחכמים הוציאוהו מפסוק ליראי ה' ולחושבי שמו. שאם חשב לעשות מצוה ונאנס מעלה עליו כאילו עשאה. וגם אמר העושה מצוה ולא נתכוון לשם שמים שאינו מקבל עליה שכר. על מצות הלב קודמת בטבע כל חכמת מצות האברים. וגם צריך שיעשה בלבו. על דרך עבדו את ה' בשמחה. תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה. ובדברי רבותינו ז"ל ר' זירא קא מבדח. אמר תפילין קא מנחנא. ועל דרך זה אמר דוד לשלמה בנו. ועתה שלמה בני דע את אלהי אביך. ועבדיהו בלב שלם (!) כי כל לבבות הוא דורשי. וכל מחשבות הוא מבין. ושלמה אמר חופש כל חדרי בטן. וידעת היום והשבות אל לבבך. ודוד אמר הן אמת חפצת במוחות. ומשה רבינו עליו השלום אמר בפיך ובלבך לעשותו. וזה הפך בלב ולב ידברו. ואומר בני תנה לבך לי ועיניך דרכי תצרנה (!). למי שתוכו כברו. והולך תמיד ופועל צדק ודובר אמת בלבבו. אבל מי שאין תוכו כברו. יופתוהו בפיחהם ובלשונם יזכו לו. והקדוש ברוך אמר לדוד הטבות כי היה עם לבבך. ואליהו בן ברכאל הבווי. אמר יושר לבי אמרי. והנה גם מצאנו. ויעשה הטוב רק [לא] בלב שלם (!). וזכריה הנביא אמר ואיש את רעת רעהו אל תחשובו בלבבכם. מכל אילו הראיות וכיוצא בהם (ה) נברר לנו כי כל מעשה שנתכוונו בו הם [שהוא?] לטובה צריך שיהא מיוסד על אשיות ברירות הלב. ואם הלב לא יסכים בדבר הצדק שיעשו איבריו שאינם מתכוונים רק שיהא אהוב לבריות ונכבד בעיניהם. שיאמר זה הוא חסיד או תהיה עבודתו מווייפת שאין בה כוונת הלב.

ואם יש בה כוונת הלב תהיה מזוקקת ומצורפת. הלא תדע כי הנראה והנשמע ממה שעשה בכוונת הלב ובחפצו הוא יותר טוב ממה שלא נעשה בכוונת הלב וברצון. והנה מצאנו כתוב בתורה וידעת היום והשבות אל לבבך פי' וידעת היום בעוד שאתה בחיים. כי לא תדע יום מותך. כי כל מצות האמורות או המקובלות אף על פי שרובם במעשה או בפה יסודם בלב. כמו שנאמר הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם. וה"פך ז"ה. לב חורש מחשבות און. וע"כ היתה העולה כליל על דבר העולה היא על רוח בני האדם דבר שאינו נכון. ועל כן אחד לעולה ואחד לחטאת. שהאחד על המחשבה. והאחד על המעשה. וכן נמצא במדרש ילמדנו ר' שמעון בן יוחי אומר העולה באה על הרהור הלב. שנאמר ויהי כי הקיפו ימי המשתה וגו'. העלה עולות מספר כולם. אמר אולי חטאו בני וברכו אלהי' בלבבם¹. וזה על דרך והעולה על רוחכם היו לא תהיה דיתוקאל. וזה פי' ומלתם את ערלת לבבכם וראוי להיות הלב שפל והרוח נכנעת לכבוד אלהינו. כמו שנאמר יען כי רך לבבך ותכנע ובהפכו נאמר והסירותי את לב האבן. כי לא תועיל פתיחת עין אם הלב עור. והנה חקרנו לדעת איך הלב דומה לאבן. מכל איברי הגוף צריך שישתמש בו כמו יד למשמוש ורגל להלך. און לשמוע עין לראות. לב להבין. וכל אבר ואבר מקיים מלאכתו². ואין אחד מאיברים נזקק ללמוד סדר המעשה הנתון לו ולא להרגיל. כי הלב לבדו אשר אינו רגיל לקיים הדבר אשר נברא. והלב דומה בעניין זה לאבן אשר אין בו כח לזוז ממקומו ולא להתחליף צורתו כפי רצונו. כן הלב אין בו כח למשול באחר. ולא להאיר עינינו כ"א לפי דרך האדם שמנהיגו. מצאתי כתוב בספר חובת הלבבות אשר חבר ר' בחיי. חיפשתי כל מצות הלב במספריהם ומצאתים לרוב מאד בהתולדם עד שחשבתי כי מה שאמר דוד לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד שזה נאמר על מצות הלב. כי מצות האיברים יש להם מספר ידוע כמו תרי"ג מצות. אך מצות הלב רבות מאד ואין לתולדותם מספר. ואנשי דורינו רחוקים מהם חוץ מן הזרזים והפרושים. אך השאר כמה הם צריכים להער ולהורות אותם כי הם זלזלו בחכמת האיברים ומעשיהם כל שכן במצות הלבבות. ואחר אשר מצאנו חיוב מצות הלבבות מן התורה כמו שהראנו ראייה בעשה ולא תעשה. בעשה כמו בכל לבבך ובכל נפשך. ולעבדו בכל לבבכם. ואהבת את. כי היראה והאהבה במצות הלב שאין [שוין 1]. [ב]לא תעשה [כמו] לא תחמוד. לא תשנא את אחיך בלבבך. הן וכיוצא בהן. נתברר לנו כי חיובם מן השכל. כאשר ידענו בעדות ברורה. כי מצות האברים לא תשלמנה. כ"א ברצון הלב. על דרך אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו³ כפיך. ויש לנו לדעת

MS. 3 אלק.

MS. 2 מלאכינו.

MS. 1 בלבבכם.

כי אותו חיוב שנתחייבנו במצות הלב תמיד תהיינה בלא רפיון בכל עת ובכל מקום ובכל שעה. כמו שאמר דוד בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם. והדומה לזה עבד שצוהו רבו שתי מלאכות האחת בביתו. והשנית בשדה כמו עבודת האדמה. ולעיי' בה לעתים ידועים ובשרות ידועות ואם יעכבו העתים ההם או לא ימצא לעשות מפני דבר שימנענו. יסתלק ממנו חיוב המעשה חוץ לביתו. אבל המעשה שצוהו בביתו לעשות אינו מסולק מעליו כל ימיו. כן מצות הלב שאנו חייבין בהן אין לנו מענה עליהם ולא מטריד מהם אלא אהבת עולם שאין אנו מכירין עבודת הכורא יתברך. כמו שנאמר והיה כגור ונכל ותוף ותליל משתיהם ואת פועל ה' הביטו [לא] ואת מעשה ידיו לא ראו! ודוד עליו השלום אמר לא נסוג אהור לבנו. ואומר אך טוב לישראל לברי לבי. שלא התפלל רק לבעבור אותו שתוכו כבדו. כדכתי' במקום אחר הקיצ' לפקוד כל הגוים אל תחון כל בוגדי און סלה. מוסר החכם לבנו. אין לדבר מכל דבר האל כי יקשה לבך. כי לב הקשה רחוק מן האל. ע"כ היברתי [אחר] שער העין שער הלב. כ"א ישמור האיש את עיניו נמצא לבו שמור. ומתוך שעניו ולבו שמורי' נמצא כולם שמורים כי על ידי ג' חושים שבאדם ראיית העין נגמר. והם הראות. והמחשבה. והמשמוש. ואם יש בו חוש הרביעי גם הוא ממשמש המישוש. והוא השמע אינו קרוב לחוש המחשבה כחוש הראות. וחוש הלב מביא לידי מישוש. ואם חטאו הידים והרגלים ושאר איברי הגוף בלא כוונת הלב הם שוגגים בעבור כי הם כסומא שאינו רואה. ואוכל מה שבירד בחיזק היתר. אמר רב סעדיה גאון הנה ידענו כי המשמש הנבחר והנסגל שבו מצב הנפש ומקום הרוח ומקור הדם שהנפש קשורה בו. והוא לבו של אדם המתוקן באמצע גופו של אדם. וכן בת עין הרואה אשר בה הוא משגיח ומסתכל פעולות האל. וכל מעשה אשר נעשה. על כן אילו השנים נזכרים יחד לב ועין.

IV. שער הגדר ד'. אמר המתבר הגדר הגדול והמעולה אשר לא יפרצנו פרץ הוא להכניע יצר רצונו. כלומר להרעיב נפש המתאוה וימעט מן ההנאות. וממאכל ומשתה ותענוגי' רק שיהנה מריח הטוב ומרחיצת המים החמים שאילו השני' צריכין לו לקיים מתכונת גופו. והמאכל שיאכל יהיה מתוקן יפה לבעבור שתהיה דעתו מתפייסת עליו. וכן כת' ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי. ועל זה הדין אמרו רבותינו ז"ל סעודה שהנאתך ממנה משוך ירך הימנה. ושתי תקנות גדולות יש בענין זה. האחת שלא תזיקנו אכילתו. והשנית כי הוא כניעת היצר ושברון התאוה. ועל דרך זה אמר הושע הנביא כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני. ואומר ורם לבבך ושכחת. ונאמר וישמן ישורון ויבעט. ונאמר כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת סכין בלועיך. וזה דרך הכלבים כדכתי' והכלבים עזי נפש

לא ידעו שבעה פי' לפי שאין מעצור. ועל דרך זה אמר ובטן רשעים תחסר. וה"פך ז"ה. צדיק אוכל לשובע נפשו. לפי מדת הנפש. כי אכילת הצדיק כדי להשיב נפשו ולהחיותו. והפתאים כדי לאכול ולהינות ולא ליתרון אחר. וכמו שאמרנו בסעודה כן לכל ההנאות שבעולם (א) לא ימלא אדם תאוותו מהם. ואין צריך לומר שישמור אדם עצמו מן המאכלים שמכיר בהם שהם מזיקים. שכל ההולך אחר תאוותו ואוכל המזיקים ואינו חושש על אבידת גופו. זהו על ידי עצתו הסכלות להם [?גורם.] להסיתו מדרך החיים אל דרך המות. אבל אם יגדור נדרו מלמלא תאוותו גם מן המותר לו. ולא ירגיל עצמו בכך פן ירעיב [?ירגיל.] נפשו להיות שוקקה ועורגת אל רעבונה. פן ע"י זה יסיתיה לאיסורים. ע"כ הזהר גם בהיתר שתמעט תאותך מן המותר שלא יסיתך יצרן אל האיסור. כי אם יעלה על לבך דבר האסור תהא נושא ונותן קל וחומר בעצמתך במותר לי נאסרתי באסור לי לא כל שכן. ואמר רב בחיי גאון שדבר המותר יחלק לב' חלקי. האחד צורך. והשני תוספת. והשלישי לחסר מן הצורך. וכן פירש בזמן שאדם מכלכל ענייניו בעולם הזה במשפט ומבטן [ומכוון.] אותם מה שהיה לו בה צורך על כל פנים. ואינו יכול לעמוד זולתם. כמו מאכל ומשתה וכסות שהוצרך אליו ותשמיש וסחורה ותנועותיו בכל מעשיו. ושיקת מהם בכל מעשיו כפי הצורך כדת וכמשפט אשר בהן תיקון ענייניו. כמו שנאמר טוב איש חונן יכלכל דבריו במשפט. והשני תוספת מלבושי' ולהרחיב בנייני' ומשכנות ללא צורך והרבות במאכל ובמשתה וכבר הזהיר הכתוב אל תהי בסובאי יין וגו'. ובדיבור ברוב דבריו לא יחדל פשע. ובתשמיש רועה זונות יאבד הון. אל תתן לנשי' חיליך. ואמר המלך לא ירבה לו נשי'. והעושר אל תיגע להעשיר. כסף וזהב לא ירבה לו. כי כל זה להמשכת תענוג הגוף. ואחריתם מרה לפי שמביאין את האדם אל דרך לא טוב. והשלישי מן המותר והוא החסרון אשר יחסר נפש למעט מהנאותו. לבעבור שיתקרב ליראה את ה' ב"ה הנכבד והנורא אז טוב לו. ואם בעבור שלא יחסר ממונו הוא מגונה. כי זה דרך הכילוי לשמור נכסיו מרוב חשקו באהב' עולם. וכאשר נחפש המותר לקחת ממנו הצורך. מצאנו שצוה הקדוש ברוך הוא פרו ורבו. הנה נתתי לב' את כל. לכם יהיה לאכלה. ואם עשה מן המעשה המותר כמשפט עליו נאמר טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט. אמר אחד מן החכמים לב טוב. מי שמואס העולם בעבור העולם דומה למי שמכבה את האש בקש. על כן מואס העולם הזה לכבוד ארון העולם ואז תהיה שליט בעולם. כי תוכל לקנות זה בדבר מועט להסיר תאות העולם מתוך לבך ויהיו לך כל הנאותיו כשקר וכזיוף. לפי שהן מביאין כל טורה וכל צער עליך. ובמעשה הזה תפרוק עול העולם הקשה מעל צואריך ותגיע אל מעלת הישועה. ואני רואה מדרך הזריזות שאאריך בזה השער לבעבור היא תועלת לכל

אשר ידכנו לבו [לבא] במשעול דרך הישר והטוב. ואם הרבה יפנו לי עורף יהיה לי למשיב נפש ולכלכל את שיבתי אתו.¹ אמר הר"ר אברהם בר דוד. הראש לכל הגדרי' שישמור אדם את עיניו מכל מה שאינו שלו. או יקרא צנוע ובווישן כעניין שאמר על אותו האיש שהייתה אשתו נודמת (לו) ולא הכיר בה כל ימיו. ואף כמה צנוע איש זה שלא הכיר באשתו. ועל דרך זה אמר הכתוב והתקדשתם והית' קדושי' שתי קדושות הנזכרות בפסוק הוה. אחת קדושת מעשה. והשנית קדושת הלב. והיא נקראת מחשבה. הלא תראה מה שאומר בסוף הפסוק והיית' קדושי' כי קדוש אני מה אני קודש במעשה ובמחשבה. אף אתם תהיו קדושים במעשה ובמחשבה. והנה האדם (צריך) שישמור עצמו מגופי הטמאות והעריות נקרא מהור. אך האד' שישמור עצמו ממחשבת העריות ושאר עבירות נקרא קדוש. ועתה תבין ותדע שלא יוכל האדם להגיע אל המדה הזאת עד שיניח מן המותר לו חלק מחלקיו.² ומנה ממנותיו. ויגדור עצמו בגדר הפריש' והמניעה מדברי' המותר' לו שהן דרך מסלול להרגל עבירה. לפי שהיצר מתקומט ומקטרג על האדם להסיתו ולהשביע נפשו למען תאוותו בכל המותר לו. כי אחר שהרגיל תאוותו במותר לו יסיתנו למלאות תאוותו גם באיסור הקל. ומן הקל לחמור. ומן החמור אל החמור ממנו. וכן אמר החכם לב בני האדם מלא [רע] והוללות בלבבם³ בחייהם ואחריו אל המתים. וכל פרשה עד סוף. ואחר כך לך אכול בשמחה לחמך וגו'. בכל עת יהיו בגדיך לבנים. ראה חיים עם אשה אשר אהבת. כל אשר תמצא ידך לעשות⁴ עשה. כל אלה דברי יצר הרע שמסית האדם ואומר לו דע כי מות תמות⁵ ואין צריך בעולם שניצול⁶ [כי אם שינצל.]. מיום המיתה. ועוד אין להם שכר. והמת כבר נשכח כל זכרו גם אהבתו גם שנאתו גם קנאתו כבר אבדה. וכלב חי הוא טוב מן האריה המת. וע"כ אל תאבד הנאת העולם הוה. ואכול בשמחה לחמך. כי כבר רצה האלהי את מעשיך כלומר אין לך רצון אחר ממנו. אלא מה שתהנה מן העולם לך אכול בשמחה לחמך וגו'. עד אשר תמצא ידך לעשות בכוחך עשה. כל זה דברי יצר הרע ועד כאן הסתת הנאת גופו עד (עת) בכל עת יהיו בגדיך לבני'. ראה חיי וגו'. זהו הסתת הנאת הנפש ותאוות היצר. וכל הסתת בדבר היתר. ומה שאמר אחרי כן כל אשר תמצא ידך לעשות בכוח עשה. לית הרי זה הסתת עריות ושאר עבירות. כי אין מעשה וחשבון וחכמה. לית דין ולית דיין. כלומר אין מי שיודע במעשיך ועשה כל הפציק. על כן⁶ צריך להתזיק ולעמוד על נפשו ולהלחם על תאוותו כדי שתסתלק מעלתו מן הבהמה שאין מעצור לרותה מכל אשר מתאוה. כי התאוה מתגבר' על האדם מכח נפש הבהמית. וע"כ נמשלו הרשעים הנמשכים

MS. 1 שבפי אותו. MS. 2 חלקיו מחלק. MS. 3 בלכביהם. MS. 4 לנסות. MS. 5 מות תמות. MS. 6 עד כאן.

אחר תאותם לבהמה. דכתיב אדם ביקר כל יליו נמשל כבהמות נדמו.
 ועוד אמר הכתוב אל תהיו כסוס כפרד אין הבין. והנה כל הנפשות
 שבות במותם אל מקום תאוותם שנשתדלו בחייהם. כי נפש הצדיק
 הלקוחה מן השכל העליון והמתאוות בחייה למקום מוצאה שמה תשוב
 במותה. והנפש הרשע המתאוה בעולם בהבליו ובהנאותיו ולא זכרה
 מוצאה תשוב למקום תאוותה במותה. ואילו נבראו בני אדם בדרך
 שלא יצטרך אדם לתאוות יצר ולא יתאוה לא למאכל ולא למשתה
 כמה היתה תקנה גדולה לרשעים האובדי בתאוותם והנדחי ביצרם.
 אך היה הפסד גדול בשכר הצדיקים שהם נלחמים בתאוותם תמיד
 לכיון דעתם לדעת קונם ושכרם מרובה עד אין חקר ותכלית כמו שאומר
 הכתוב עין לא ראתה וגו'. והנה הצדיק המושל ביראת הכורא יתברך
 ורוחו נוססה בו ויאתו צדיק דרכו לקחת בידו נפש השכל להלחם עם
 נפש הבהמית כגבור הנלחם בכלי מלחמתו ובעת עלות ישפילנה. ובעת
 התגברה יתלישנה. ועל זה נקראו הצדיקי בעלי הנפש כי המה בעלי
 ואדוני לנפשם ולתאוותם. ולא כן הכסילי כי נפש הבהמית מושלה
 עליה ומושכת אותם לתאוות העולם והנאותיו אשר ישכחו נפלאות
 הכורא יתברך וגודל מעשיו לאמר מי רואינו מי יועידנו על דרך כי
 הלל רשע על תאוות נפשו. ואם יעבור במשעול התבונה אז ישכיל.
 כי שמחת האדם והנאותיו כשמחת יונה על הקיקיון. אמר אחד מן
 החכמי המשכיל ישקול מעשיו קודם שיעשה אותם. ויבחון אותם ביופי
 דעתו וחוק הכרתו. וירבה במעשי טובי ועווב הפכם כמו שנאמר
 חשבתי דרכי ואשוב רגלי אל עדותיך. חשתי ולא התמהמהתי לשמור
 מצותיך. ואמר פלם מענל רגליך. ולפי שהאדם מחובר מנפש ומנוף
 יש בו שני דרכים שאינם משובחות לפי שהאחת תמשוך להשתתת
 חומר העולם הזה והוא כשימאסנו ויעווב הישוב להיפוך עניינו ומקראיו
 ופגעיו. ולצאת ולהמלט בנפשו אל עולם השכל העליון. והשני מושך
 להשתתת ענין האדם בעולם הזה. ובעולם הבא. והוא כשירדוף אחר
 תענוגי העולם ושיטבע בתהום התאוה הבהמית ופיתח יתרי השכל.
 והצור יתברך בגודל חסדו וטובו על האדם מורהו בדרך שיתכוננו דרכו
 בשני עולמות בזה ובבא. להיות מבין בין השכל ובין התאוה. והיא
 התורה הנאמנה והערות הברורה מבחוץ ומבפנים שתגרש האדם
 מתאוותו בעולם הזה. ותשמור לו אתריתו כמו שנאמר הט אונך ושמע
 דברי חכמי כי נעים (הם) כי תשמרם בבטנך. הלא כתבתי לך שלישי
 במועצות ודעת. ועל פי הדברי האלה שהזכרנו. אל יתענה אדם עינו
 נפש פן יחלש לבו ויתערבב מוחו ויהיה הפסדו מרוב משכרו. כי יבטל
 מן התורה ומן המצוה ומן התפלה. ולא תהיה תפלתו מיושבת שאין
 התורה נקנית אלא מתוך שמחה. ואל ימנע עצמו מכל שמחת מצוה
 ומכל הנאת מצוה רק שיהא עינו פקוחות נגד היצר להיות גוהר פן

ימלא תאוותו. ואם ימלא [ימלא 1.] לבו עד מיעוט אכילתו טוב לו שיאכל שני פעמים מעט ולא ימלא כריסו בפעם אחת כי לא יתכן למי שרוצה בלימוד החכמה שיהיה לו צואר עב וגופו שמן. ואם לא יזדמן לו לאכול שני פעמים יהיה לו אצלו מן המתוקן המישובת את הלב ויאכל מהם מעט ויחזק לבו. וגם אם יראה אדם בעצמו ובטבעו שצריך להתענות שני ימי' בשבוע יתענה. כי היושב בתענית והוא צריך לו נקרא קדוש. ובלבד שידע בטבעו שלא יבאנו התענית לבטלת התורה ומצות. וגם מפסוק יום ענות אדם נפשו מצינו שמאשימו על התענית תוכל לדעת את זה כי כך היא השעה [פירושה 1.]. הלא פרוש לרעב לחמך. כלומר שאם אתה מענה את נפשך ומרעיבה אל תחשוב לך לצדקה עד שתהיה משבוע את הרעבי. ואמר באחרונה מבשרך אל תתעלם להרעיב בשרך משאר אתה מצוה לחנם על הרעב להשביעו. משם אתה מבין כי אין אתה רשאי להרעיב נפשך ולהחלישו. כי (אם) לא צורך הכתוב להרעיב בשרך כי אם לענות נפשך שתהיה מונע נפשך מהרהורי העולם המבהילי כדי שתוכל להבין העולם העליון מפני שנפשו של אדם אינה נכנעת כראוי כל זמן שהבשר אינו מתדלדל. ואתה ראה את המצות שיש לך לעשות ולענות את הנפש. אין מצויים (!) לענות את הגוף [אלא] על דרך שלא ישתבשו יסודותיו פן יבטל מן התורה ומן המצות ויש לך על זה ראייה ברורה שהתורה תורה להאכיל את החולה ואת החלש אם תפחד עליו שימות. אבל יחלה מאה פעמי' וימות ואל יעבור עבירה. והנה נתברר כי עינוי נפש הוא עיקר. ויש לך לומר כי זה הגדר הטוב הממוסך כאשר דברנו להיות. ממוצע בין שני הגדרים. אני עתיד לדבר עוד על זה בשער המדריגות. שנינו במסכת שקלים אמר רבי פנחס בן יאיר וריזות מביא לידי זהירו. וזהירות מביא לידי נקיות. נקיות מביא לידי טהרה. טהרה מביא לידי קדושה. קדושה מביא לידי ענוה. ענוה מביא לידי יראת חטא. יראת חטא מביא לידי חסידות. חסידות מביא לידי רוח הקודש. רוח הקודש מביא לידי תחיית המתים. ופי' כך הוא בשעת מעשה שעושה בוריוות ולא בדרך עצלות. וזהירו' שהאדם נוהר ונשמר קודם שבא המעשה לידו שלא יוכל לבא חטא. נקיות שמקנה גופו ובגדיו מן הליכלוך על דרך שאמרו חכמי' ז"ל כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדיו חייב מיתה. טהרה שישמור עצמו מכל טומאות. ואם יגע בה יטהר עצמו. ואוכל חולין בטהרה. קדוש היא קדוש הלב והמחשבה. חסידות העושה לפנים משורת הדין. כך פי' ר' אברהם בר' דוד. עוד פי' ממה שאמרו רבותינו ז"ל יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת. ואשה הוא התשמיש. יצר הוא שאר תאוות העולם שיעמוד האדם כנגדם. ולא ישלימם עליו וזו היא דחיית שמאל. אך תהא הימין מקרבת שיאכל לרעבו וישתה לצמא. ויראה נפשו טוב בעמלו. ולא יתענה כדי שיתענה ויצמער עצמו כמו שאמ' חכמי' ז"ל במקום אחר

המצער עצמו מן היין נקרא חוטא כל שכן המצער עצמו מכל דבר. ועוד גרם בירושלמי עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראו עיניו ולא אכל ממנו. ר' אלעזר היה מיימי פרימין וזבין בהון מכל מין. והנה ראינו מצד השכל כי תאות העולם ובקשת האדם לד' דברי. לעושר. לשררה. לכבוד. ולמנוחה. ומבקשין העולם ולא יגיע אליהם. והפורש מן הנאות ומן הבקש הזאת יהיה יקר (!) בעזיבת הבקשה מן האדם. ועשיר השמה בחלקו ומניח לגופו מהנאת העולם הזה ומגיע אל בקשתו בלי טורח ובלי עמל. ואמרתי אני המחבר כל איש חכמתו נתונה ממסך התבונות ותבונתו תלויה ממקור הדעת וצניף מהם מחשבות בדי צדק. ויסתכל בעין שכלו בשפלותו ובגדולות בוראו יתברך. או יודע לו בלי שום ספק כי הוא מחוייב להכנע נפשו ולהרחיק מתאוות התענוג' וכפי אשר ירחק זה יקרב זה חפצו ורצונו לרומם בוראו יתברך כפי השגת ידו ומאמצי כמו להשיב לו גמולו. ועם זה יבקש בלבו מעשי אשר יתחבר בהן לבוראו. וידענו כי אין סובל מרירות הרפואה רק המתאוה הבריאות. וכל איש שכל יגיע נפשו לחזק שכלו והכרתו לעלות אל מדריגות עליונות ולפלס דרכי היוצר ולהסיר מכשול החטאים מלבו ויועיל לו רפואה הזאת. ואם יעשה דבר זה בהפך דומה לחולה בכובו לרופא כי נפשו הוא יונה ויאבד הרופא את יגיעו ורפואתו ויכפול על החולה חליו. ועוד ראינו במראות העין וידענו בשכל הלב כי כל משכיל יקל בעיניו לחתוך אבר מאיבריו לקטוע מנתחיו נתח כשיולד בו נגע או חולי ומנתחו שמא יפשע בגופו. ועל דרך כמו כן כאשר תעמד התאוה ותגביר על האדם להחטיא את שביליו ולהשיאו אל המסילות הרעות ולרחקו מן החסד והתום. ישימ דעתו לפלס ולשקול היתרון שיבא לו כאשר יגביר עליה וירחיקנה הננות והרע אשר יתחברו עליו ובהתגברו ובהתחברה ויכלאנה ברסן הצדק ויקל מעליו פרידתה. אמר אחד מן החכמי בראותו כי כתוב להחיות רוח שפלי ולהחיות לב נדכאי שהזכיר על הראשו רוח ועל השני לב. כך פי הראשון מהם אשר רוחו שפלה ואין לו תאוה מכל הנאות שבעולם כי אין מחשבותיו לעולם הזה. ואומר רוח לפי שיש בו נשמת רוח חיים. והשני שיש בו נפש מתאוות להנאת העולם הזה אבל הוא כובש את יצרו וגובר על תאוותו לכבוד שמי. ע"כ אמר בו לב. ויש בין החכמי מתלוקת איזה הגדול בתשובה. כי חכמי המחקר אומר כי [התואב] להנאת העולם והוא כופה תאוותו גדול מאותו שאינו תואב. לפי שהוא טורח ומתעצב לכבוש יצרו והשני שקט ורחב לב וראוי שיוסיפו לזה שכר כפי טרחו. ונותנין משל בעניין זה מן הזקן ומן הבחור ששניהם נמנעי' מן העבירה. זה שגובר על תאוותו וזה שאפסה תאוותו. וחכמי התושיה אומר בחילוף. ונותנין שבח לזה שיצרו כבוש מתחילתו ונכנע מאליו. והוא נקרא שפל רוח. כי אותו שצריך לכבוש את יצרו אינו

ניצול מן ההרהור. והשני אינו מהרהר כלל. ונותנין לו משל מצדיק גמור ומבעל תשובה שכל אחד זכאי. אלא שזכות הצדיק הגמור שלא חטא משוכח כי הוא זכאי מכל פני' וזה זכאי אחר סליחת עון. ויש מי שחושב לראות מן הפסוק ששניהם שוים במעלות' שמפני שהוא מקדים דכא ושפל רוח ואחר כך להחיות רוח שפלי' ולהחיות לב נדכאים. והמעין בדבר אומר כי קדם הראשון מפני שהקדוש ברוך הוא מקיש רוממותו לו שאמ' רם ונישא אשכון (!) שהוא מקום סוף העומק שהוא דכא ושפל רוח. ואין לנו להכריע ביניהם יותר מזה. וגם חכמינו ז"ל הפליגו בדבר. כי יש מהם אומר כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים עצמן עין לא ראתה אלהי' וזולתך יעשה למחכה לו. ויש אומרים מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אין עומדין שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב כדאית' הת'. כללו של דבר כי מי שמתעסק בחכמה ובמוסר גודר לו גדר להבדיל בינו ובין כל הנאת המבחילות. וגם בעת אשר ישימו נפשם בכפם. ועל דרך זה אריתי פרי ממחשבי [מחשבתי 1]. על מה שאמר' חכמי' ז"ל בכל יעבור אדם ואל יהרג חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמי' בין בצינעא בין בפרהסיא כי למדנו מחנניה ומישאל ועזריה שמסרו עצמ' ליהרג כאשר לא רצו להשתחוות לצלמם. כי המות היתה בגזרת [המלך] לכל אשר לא ישתחוה. וכן מרדכי להמן. הרי עבודה זרה. וגילוי עריות מיוסף הצדיק שסיכן עצמו למות במאנו לשכב עם אשת אדוניו והיה יודע שהיה בידם להורגו. ועוד וחטאתי לאלהי' פי' אף אם אדוני לא ידע בדבר' הלא אלהי' ידע. ושפיכות [דמי'] מאבגר ועמשא בכהני נוב עיר הכהנים שנאמר ולא אבו עבדי המלך להרגם (!). והרי נתחייבו מיתה כי [עברו] מצות המלך וסכנו בעצמם וכל זה ראיה לגדור פריצו והשם יחננו ויברכינו.

V. שער הצדק ה'. א"ר ניסים גאון ע"ה בספר המצות שחיבר כי הצדק מתחלק לב' חלקי' האחד בתוכינו והשני בברינו. והצדק שבתוכינו הוא בשני דרכים האחד מן התורה והשני נשרש מן הנפש. הצדק שהוא מן התורה הוא מן המשפטי' שנצטוו לגזור על בעלי דינין ובכן יתחלק האחד מן התורה. חבירו וכולם מעמדם על שורש מן התורה והצדק הנראה בברינו מתחלק עוד לשני חלקים והאחד הוא ממולדו של אדם שנברא כך. והשני מיושר שמתיישרים בני אדם במדותיהם ובמאוניהם. כמו שאמ' חכמינו ז"ל הכל כמנהג המדינה. הנשרש מן הנפש הוא ברייתו והוא צדק הלב שהוא נושא ונותן לתוכו. לאהוב אוהביו. ולשנוא את שונאיו כדכתיב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. ואנו חייבים לרדוף כל ענייני הצדק שהוכרנו לעשות אות' ונגיע אותם לרצון השם ב"ה הצדיק ית' שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פני' כדכתי' כי כל דרכיו משפט. והנה כפל הפסוק צדק צדק תרדוף לחוק הדבר ומצאנו הרבה מצות מסעיפי הצדק. על דרך

ואהבת לרעך כמוך. כשם שהאדם אוהב את נפשו ורוצה¹ לראו
 במובתו כך ירצה לאהוב את חבריו. וכשם שירצה שינצל גופו מהזק
 כך ירצה לחבירו. כי בזמן שיהיה לבבינו שלם על זה הדרך באהבת
 ריעינו כנפשינו לשמות בשמתתם ולהיות מיצר בצרתם. ולא נחוש
 להנאותינו בזמן שיש להם הפסד. גם לא נחוש על הפסדינו בזמן
 שנוכל לסלקם מן ההפסד אלא נהיה להם חבירים. או נזכה לעולם
 הזה ולעולם הבא. בהיותינו עבדי לבוראינו לעבדו בלב שלם יחד.
 כאשר מתחברים כל איברי הגוף ומסייעי זה את זה במשא דבר שינשא
 על כתיפו ומיקל על הגוף ועל הכתף כן נהיה כולנו חבירי זה לזה
 ותהיה נפשינו כנפש אחת בגויות רבות. ובכך יתקנו נפשינו ומעשינו.
 ועל דרך זה מצאנו אוריה שלא רצה לנוח בביתו להתעדן לפי שהיה
 יודע עצמו (1) יגיעת ישראל במלחמה. כמו שאומר והשיב לדוד באמרו
 לו הלא מדרך אתה בא (1) מדוע לא ירדת אל ביתך² והשוב אדוני יואב
 ועבדי אדוני על פני השדה חוני ואני אבא אל ביתי לאכול ולשתות
 חייך וחיי נפשך אם אעשה את הרבר הזה. ועל דרך זה גרם בירושלמי
 האי טבח דמתתך בשרא ומתתך לידיה תהדר ידא ותימחי לידא. לכך
 אמר הכתוב ואהבת לרעך כמוך. ובתנחומא הפותח פתח לחבירו חייב
 לכבדו יותר מאביו ואמו שהרי אליהו ואלישע לא החיו אבותיהם והחיו
 אושפזים. והנה מדה של צדק ממנו יסתעפו מדות רחמים וחניו והקדוש
 ברוך הוא חלק אותם לעבדי הצדיקי כאשר ידעת ביוסף הצדיק שנאמר
 כי נכמרו רחמיו. והנה שלמה עליו השלום ציוה על הרחמים ועל החנינה
 שנאמר הצל לקוחים למות. התרפית ביום צרה צר כחכה. וממעלת
 המדה הזאת אצל הבורא יתברך שהוא מתנהג עם ברואיו שנאמר
 ורחמיו על כל מעשיו. והנה אמר הנביא הולך צדק לפי שרבו מדותיו
 כי גם הצריכות מסתעפות ממנה. ואין מדה זו אובדת עם אריכות הזמן
 על דרך שאמר החכם שלח לחמך על פני המים כי ברוב [ה] ימים תמצאנו.
 ואמר החכם מי שזורע חסד ימצאנו ויקצור תבואתו. והוא שאמר
 גותן לרש אין מחסור. וגם פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד.
 ומה נאמר במדה החשובה הזאת שהיא הלואה על הקדוש ברוך הוא
 כמו שנאמר (חונן) מלוה ה' חונן דל. ואמר החכם עושה חסד למי
 שאינו ראוי לו. למי שראוי לו יהיה במקומו. ולמי שאינו ראוי לו תהא
 אתה ראוי לעשותו. והנה האיש הנלכב לא יצא מגבול הצדק לא
 בדיבור ולא במעשה. על דרך מאוני צדק איפת צדק אבני צדק והין
 צדק וכן הולך צדק ודובר משרי כי גדולה אונאת דברים מאונאת ממון.
 כי יוכלו להשיב הגוילה ולא יוכלו להשיב את הדברים.

VI. שער הנדרף וי ימים רבים חשבתי בעניין הנדרפים אם

MS. 1. ורועה. MS. 2. לביתך.

יוכלו להחניף מחניפיהם ולקלל מקלליהם. ולהלשין מלשיניהם. מדרך
 הפסוק ומדרך הקבלה. כמו שאוכל להשיג. הגה אמר ירמיה על אנשי
 ענתות עירו אראה נקמתך מהם. תהיינה נשיהם שכולות. והגירם על
 ידי חרב. וכל העניין (!). והגה דוד אמר תנה עון על עונם. ובעניין
 הקבלה מחניפין את הרשעים בעולם הזה. בני אדם שמצערין אותי
 ובידי למוסרם למלכות וכתב לו אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה
 לפי מחסום בעוד רשע לנגדי. ומסקנא דום לה' והתחולל לו. וכשדקדקתי
 בדבר עוד צרפתיו במצרף השכל ואחותיו בסנסיניו עד אשר נגלה אלי
 כי במעשה ובלשון תתחלק לשני חלקים. האחד לנקום מאיש עו פני
 הנודע אשר לא יכול להבחין בין איש לאיש ויהיה הטוב והרשע
 והצדיק והחוטא בעניו שוין. כי לא יגוה שבט רשעו עד אשר ישלים
 כל חפצו. ולא יקבל האדם באוניו כמו שנאמר נפש רשע איותה רע.
 ואם בנוי אשר כזה לא תתנקם נפשי. כי זה הוא על הדרך שאמר עוד
 ופריצים בקשו נפשי ולא שמו אלהים לנגדם סלה. וכמו שאמר יחזק
 למו דבר רע. כי הנקמה הזאת רצויה בעיני כל ישרי לב. וכיוצא בו
 לכל המאבדי את העולם. לשנא שנאת חנם לאשר לא פעלו עולה.
 ועל כזה אמר דוד לבקרי אצמית כל רשעי ארץ. וזה הרשע בא
 משורשי הקנאה ומסעיפי הרעה בראותו כי חבירו מצליח בנכסיו ובמעשה
 ובלשון. ועל דרך זה אמרו חכמי ז"ל הבא להורגך השכם להורגו.
 והשנית מן הקנאה לברר ולדעת שורש הדבר באותו שרוצה לנקום
 מחבירו מה מצא בו עול כי חזק [רחק?] מעלי וישליכני. ויפשפש במעשיו
 אולי יבין מעצמו כי הדין עמו כאשר ירד עליו לחייו או גזל מעמו
 נכסיו. ואם לא יבין מעצמו את זה ולא ישי אל לבו ראוי לו במרם
 הנקמו ממנו שישאל לו מדוע את ככה עושה לי. ואם רואה בביחון
 דעתו כי הדין עמו ויפייסנו וירצנו וישיבנו מחרון אפו כאשר ידע כי
 לא לחנם ככה עושה לו. ואם לא יבחין לו זה השואל או הנשאל
 לבעבור אשר לא יחקרו תכלית הדבר. וכל אחד יקל מחבירו על עצמו
 מלחקור. אז יש לו להתרבות ריעי אשר ישמעו דבריה וישאו ויתנו
 בדבר עד אשר יודע מי הוא החוטא. וזה על דרך שאמר החכם שכל
 אדם האריך אפו. כי כל אדם יכול לעשות מה שלא עשה מלהשיב מה
 שעשה. על כן לא ימהר מלהנקם. ואמר החכם גאה לו לאדם התגברו
 על אויביו לבלתי שמות ולרום לבבו. כי אם להלל צורו ב"ה אשר
 הצילו מידו. כי מי יודע מה ילד [יום] כמו שאמר החכם בנפול אויביך אל
 תשמת. ואמרו רבותינו ז"ל בפרק החובל לעולם יהא אדם מן הנרדפים
 ולא מן הרודפים שאין לך בעופות יותר מן התורי ובני היונה והכשירן
 הכתוב למזבח. ועוד נוכל לומר כי לא צוה להקריב מהחיות המורפות

1 MS. וכניו בזה התנקם נפשי.

1²

כמו אריה שחל וכפיר. אך השפלי והנרדפי צאן ובקר. אמר רבינו סעדיה ראינו בעולם הזה רודפי ונרדפי תומסי ונחמסים גזולים ונגזלים. החומסים והרודפים שמחי והנחמסים והנרדפים מתאנחי והנגזלים דואגים. ומיתת שניהם שוה והקדוש ברוך הוא אוהב משפט ושוניא גזל. בכך ראוי מדרך חכמה שיכין להם מקום שלם וגמול על מפעל אשר יפרע בו מן החומס כפי עונו. ובו ינעים הנחמס כפי יגונו. וראיה אחרת מצאנו בעולם הזה הכופרים מתפנקים. והמיתדים מתאנקי. ואין לכופרים מכפירתם עוצר. ולמיתדים על ייחודם עוזר. וזה הדבר מורה ומלמד שיש עת ומקום מוכנים ומזומנים חוץ מזה העולם לשלם לכל אחד כפרי מעלליו. וראיה אחרת ראינו שכל הורג נפש אחת מיתה [אחת] יומת וההורג י נפשות יומת מיתה אחת. וכן הנואף. וזה המעשה יורנו וילמדנו שהשופט באמת והדיין בצדק הכין במקום אחר לשלם זה המשפט. והוא העולם הבא. ויתכן כי כל נרדף יבטח בצורו כאשר יוכיחו ענייני דוד בברחו מפני אבשלום בנו שאמר ואתה ה' מן בעדי משים בלבו עניין יפתח שגורשוהו אחיו. והעיר השם רוחם לבא אליו בעת צרתם. וכן אמר החכם להיות בה' מבטחך. ואיש (באיש) הבוטח ראוי לטובה ולחסד שני' והבוטח בה' חסד יסובבנהו. וראוי לברך מי שהוא על הדרך הזה כמו שנאמר ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו. והמדה הזאת נמצאת ביראי השם על דרך יראי ה' בטהו בה' ובמעלה הזאת וביתרונה בישר יעקב עליו השלום בעת הגאולה שנאמר אל תירא עבדי יעקב. וגם על דרך משמועה רעה לא ירא נכון לבו בטוח בה'. ועוד כתי' ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אותנו.

VII. שער הרש ז'. אמר המחבר יש לנו לשום על לבבינו כי בוראינו אשר בראנו. המוריש והמעשיר קרא עניים עמי. ובאותו עניין כתי' והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. כי הדין נותן שאין לשמוע צעקת כל שיצעק העני אל המלוה שאין משיב לו משכנו. לולי כי עמו הוא. וכמו שתראה שאמר באלישע שלא רצה לקבל מנחת נעמן. וכן אליהו ושמואל הרמתי. והנה בלקיחת גחזי כשהלך אחר נעמן. כתב כאשר שאל ממנו אנה תלך (!) והשיב ולקחתי ממנו (!) מומה בלא אל. לפי שהלקיחה היתה לו למום ועל דרך זה שאמר איוב ובכפי דבק מאום בלא לקיחת אל. ואמר החכם אין רש אלא מי שאינו שמח בחלקו ולא תשבע עינו. ואומר אריסטוטלוס אין רש כעשיר שבטוח מן הרש. ועוד אמר אחרית כסף וזהב צער ויגיעה ואחריו חכמה שלו' ומנוחה. ואומר חכמי ז"ל כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה ממחוסרי אמונה. ואשר אמר בירושלמי כל האיברי' תלויין בלב והלב תלוי בכיס. לענין הנדיבות נאמ' להרחיב המתן למי שאין לו. ואמר רב סעדיה עליו השלו' אף כי ידענו בשכל הלב ובמראה העין. כי עושר האדם מכסה מומין. ומצדיקו ככוביו ואוהביו רבי'. ושכל הרש

נבזה והכמתו נחשבת לאולת. על כן יחשב העושר למעלה גדולה. וגם כשהבטיח הקדוש ברוך הוא שכר לעבדיו אמר והלוית גוים רבים. והחכם אמר עשיר ברשים ימשול ועבד לזה לאיש מלזה. אבל יש לנו לדעת כי העושר טוב ומתוקן. כי יבא אל האדם בלא טורח ובלא דרישה. כמו שאומר רבותינו ז"ל (!) אל תיגע להעשיר. אבל מי שמש' פניו לדורשו בכל כחו כל היום הושב ורוחו נלאה ונפשו יגיעה ובלילה לא ראה שינה. וכשישי' מחשבתו עליו יהיה לבו ככלב המתאוה לאכול כל עובר ושב אשר לא תשבוע עינו. ומהיכן [וממנו?] תבא שועת היתומי' ודמעת העשוקים ואין להם מנחם. ועליו יתן המכנים הזמנים שאינם נאמנים. ובעבורו תמצא שבועת שוא. ויש אשר יבטח בעושרו וישכח שם יוצרו על דרך כסף וזהב לא ירבה לו ורם לבבו ושכח (!). ופעמים יהרג ויאסר עבורו שנאמר עושר שמור לבעליו לרעתו. ונאמר וגם זה רעה חולה כל עומת שבא כן ילך. ואם ישאר עושרו עד מותו ישא לקוברו עון הממון שאסף בחטאו ויניח הממון ליורשיו. ומי שיש לו נפש קריבה ויקרה כפי אשר יזמן לו ואינו מצפה על העושר ועל הגדולה. זהו העושר הגדול לשמוח בחלקו. כמו שאמר החכם כל רוצה עשיר. ועוד אמר כשימעט בעיניך מה שיש לך זכור הצרות שעברו עליך ואז די לך בשלוח כי אין לה ערך ותמורה. ואמר החכם [ההסתפקות] שמוגע בעליו מזולות טוב מהממון המביאו לידי ביוזון. נמצא כי הרש והדלות טובים מהממון. אבל נעשה הממון חביב על האדם כדי שישמור מה שחננו¹ הקדוש ברוך הוא בהיתר שלא יאבדנו שנאמר ברכת ה' היא תעשיר. ואמר החכם שיתרון גדול לרש על העושר כי אינך רואה האדם שממרה [הבורא] להתרושש אך להעשי'. ואין ראוי לאדם שישמח לרוב ממון ויתאבל על מיעומו. כי אחרית כל עושר רש. ואמר עושר הנפש גדול מעושר הממון. ואמרו לחכם לפני קנה עושר גדול. ואמר יקנה ימים שיוציאו בהם. ועוד אמר אל תתמה על קיבוץ ממון כי כמה בני אדם מקבצין לבעלי נשותיהן. ועשיר אחד אמר לחכם כמה רישך גדול. א"ל אם היית יודע מה הוא הרש היית טורדת החמלה על נפשך יותר מעלי. ועוד אמר פרי הספק מנוחה. ופרי השפל האהבה. ונמצא כתוב על אבן ברומי רצית בזה העולם כלה זמן ההוא אשר תקבץ בו הון. אספת לנפשך העונות. ולבני ביתך הממונת. וכאשר תמות תשא עונך אל קברך והממון בכאן תשאר. והנה הערומים הנסתרים במערות מעבר לנהרי כוש. כאשר חקר אלכסנדרוס עניין שלהם להגיד לו בכתב איך מנהגם הגידו לו מה תהותת על דתינו. ותהתל במעללינו. כי אנחנו לא נחשב העולם לנצח. אך הוא לנו כמו אהל. ומעבר אל מקום האמת אשר באו בו אבותינו. ע"כ נמנע מאגור הון ומצבור

MS. שחננו. 1

תבונ' [ממון] בעול' המסע. יען כי מי שמוסיף הון גורע. ומי שמספיק בו די החוק לא תהיה בקשתו לדירה נובלת וכל ימיו מכאובים. והזהב והכסף שתשומו לזיתרון. לא תהיה נפשכם זכה וברה בקנייניכם. והנה הרהבתם בעלי הממון. ותנשואום אף הם פושעים. ואנחנו גזר גזרנו לנו אמנה להעמידנו בו ולשרוף חוקינו ולא נדרוש יותר. אמר החכם מי שחננו בוראו כח ובריאה ובמחה. הוא צריך שלא ידאג על הרש כי המדה הזאת היא העושר הגדול. ועוד אמר מי שרצונו מן העולם בדבר המספיק לו. יהיה לו די במעט שכר [שלו]. מי שהוא רוצה במדה הזאת אל יתחלל הדר פניו לשאול מבני אדם. אינו מוצא מי שמחדשהו לו. וכל המבקש מן הכיליי בקשה כמבקש לצוד דגים במדבר.

VIII. שער הכבוד ה'. לא נעלם מעיני הנבונ' כי שבסיבות המרחיקות את האדם מן הכבוד זה היתירות והנאות שהם ממדות הרשעים. כמו שאמ' רום עינים וגובה לב. ואמר יוד יהיר לץ שמו. אך אם יתנהגו בו למנוע מן העבירות ומן הענייני המגונים. אז יתכבדו על דרך זה ויגבה לבו בדרכי ה'. ואמר החכם הנדיב כשיעלה למעלת הכבוד אז יכנע. והנבל בעלותו יתנאה. ואמר השפל מבלי התנבל והסתלסל מבלי התגדל. והנה כתו לפני כבוד ענה. והנה מצאנו כי יש לחלוק כבוד לכל גדול ושר. אף על פי שאינו מבני עמינו. כמו שאמר משה רבינו עליו השלום לפרעה וירדו כל עבדיך אלה אלי. והוא קם בעצמו. שנאמר ויקם פרעה לילה. וכן אליהו חלק כבוד לאחאב. שנאמר וישנם את מתניו וילך לפני אחאב עד באכה יזרעל. שרץ לפני מרכבתו שלא ילך יחידי. וכן במזבח שעשה ירבעם שאמר לו ועצמו אדם ישרפו לך. וגם עצמות המלך שרפו עליו אלא שחלק לו כבוד שלא גילה. ומפסוק ותיבש ידו אמר' רבותינו ז"ל שחם הקדוש ברוך הוא על כבודו של צדיקים יותר מכבודו. שהרי ירבעם היה מקטיר לעבודה זרה ולא יבשה ידו. ובשביל כבוד הצדיק יבשה. ודניאל אמר לנבוכד נצר. ארי חילמא לערך (!). אף על פי שכל החלום היה עליו. וכן מישאל חנניה ועזריה. חלקו כבוד לנבוכד נצר בכל דבריהם. רק בשעה שאמר להם לכרוע לצלמו. כי אז השיבו לנבוכד נצר לית אנחנא משגית' במלתך דנא להתבותך (!). כלומר בדבר זה לא נשיבך רק כמו לאדם אחר. ע"כ לא קראוהו מלך. כי נקבואו בשמו בשם הדיוט. והנה אמרו חכמי ז"ל שחייב האדם להשתדל לקראת מלכי אומות העולם. ולברך ברוך שחלק מחכמתו (!) לבשר ודם. וגם מצאנו שהקדוש ברוך הוא משתדל בכבודם. ועל פיו נמשחים. כמו שאמר הגביא למושו את חזאל למלך על ארם. וגם ראינו שצוה יהוא לקבור אוזבל. וגם לא הית' מבנות ישראל ואמר קברוה כי בת מלכים (!) היא. כי היתה בת מלך צידוני.

ועוד מצינו שאין כוללי הגדול הנכבד עם הקמן הימנו בין רבי בין מעמים כמו שהוציאו רבותינו ז"ל מן הפסוק מכף כל אויביו ומכף שאול. ושאל היה בכלל אויביו. וכן תשעה עשר איש ועשאל. וכן אותם ואת פנחס. וכן (ו)ראו עמי [את 1]. הארץ ואת יריחו. וכן והמלך שלמה אהב נשים נכריות ואת בת פרעה שאף היא היתה נכרית. ולמדו רבותינו ז"ל מפסוק וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל מונה ג' קלים עם ג' חמורים הם משה ואהרן ושמואל. למדנו מזה לחלוק כבוד לכל אשר ישתרר מאת הקדוש ברוך הוא כמו שאמר חכמים יפתח בדורו כשמואל בדורו. והנה אמר החכם אל תתהדר לפני [מלך] ובמקום גדול אל תעמוד. כי טוב אמור לך עלה הנה מהשפילך. והנה על שאמרו חכמי ז"ל השפל עצמך כדי שתנשא כי אין בידינו לשום גדולה עלינו. ועל כן האשימו רבותינו ז"ל שמואל הנביא באומרו אנכי הרואה. שעל כן שנג בלכתו לבן ישי לבחור בהן מלך. א"ל אל תביט אל מראהו. ואמר כי לא אשר יראה האדם שפי אף על פי שקראת לעצמך רואה אני מודיעך שאינך. אמר רבותינו ז"ל איזהו מכובד המכבד את הבריות שנאמר כי מכבדי אכבד. ונמצא בספר המוסר יכבדוך בני אדם. [אם] יכבדוך בני אדם לעושר או לשררה אל יערב לך. כי הכבוד ההוא יפנה עם פנותם אבל יערב לך אם יכבדוך בשביל חכמה. או בשביל מוסר. או אם בשביל יראה. ועוד אמר אילו שראויין לחמול עליהם. על איש נכבד שנקל. ועשיר שנורש. וחכם שנפל ביד פתאים. ועוד אמר ד' דברים אין אדם חשוב מתגדל בהן עד שיעשה תמיד לחק. שיכבד את אורחיו וחכם שלמד מחכמתו. ושיקום ממקומו כנגד אביו. ושיעיין ענין מרכבתו אפילו אם היה לו מאה עבדים. ועוד אומר איזה בני אדם מכובד אצל הבורא יתברך מי שיודה על טובה ויסבול בעת הרעה. ואומר מי שמכבד את רבו. והוא אינו חולק לו כבוד כמותו [טוב] לו שיעזבנו.

ואמר החכם לבנו דע כי המשכיל יכבד את עצמו ויכבד את חבירו. ומכבד משפחתו ומכבד הוא לבניו ולבני ביתו. ואם משכיל רש ויש לו לדבר עם המלך ישב עם הגדולים וישבחוהו בני אדם ויתפארו בו אוהביו. והאוויל אם יפקוד לא יפקד. ולא יהיה נכבד כל ימיו. ואמר כשיעלה בלבך להתחבר אל בני אדם התחבר עם מי שתכבדהו יכבדך. וא"ת יצדקך. ואם תכעוס יסבלך. אמר הפילוסוף כבד מי שתרצה שתהיה מכובד ממנו. והצטרף למי שנקל בעיניו כי מי שהוא נקל אצל עצמו יהיה מכובד בעיני אדם. אך מה שצריך האדם להתרחק מן המדה הזאת שלא יכנע לרשע. כי על כל דבר כזה אמר הכתוב מעיין נרפש מקור משחת צדיק מט לפני רשע. אבל מה שצריך שידעוהו האיש הנלבב כי השפלות והנמיכות היא הגדולה שבמעלות הטובות. והנביאים הנזכרים במדות הגדולות אמרו קצתם אנכי עפר ואפר. ויש

אומרים תולעי. אחרי פרעוש אחד. ומדות כאלה שאדם נבזה בעיניו מביאות האדם לידי כבוד. כמו שידעת מהשר השלישי אשר התחנן לאליהו בדבריו העריבי באומרו תיקר נא נפשי ונפש עבדיך. כי לא קרוהו כאשר קרוהו לראשונים מפני שכל מי שמשפיל עצמו סוף בא לידי כבוד. ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר. לך רד ועלית. ומצאנו במוסר אריסטוטלום שכתב לאכסנדרו' כשתתנהג עם בני אדם תנהג נדיבי עם בנתת ובכבוד. והנבלי' בהכנעה. כי הנדיב בהכבוד תקנהו. ואין תקנה לנבלים כי אם בבזיון והכנעה. והנה כתוב ששאל נחבא אל הכלי' כו'. לחדש בו המלוכה לפני העם. ובדרך ששב לבקש את האתונג' ואת דבר המלוכה לא הגיד לו. ויפתח. וכן דוד. וכל זה הזיקים לכבד.

IX. שער הסיפור מ' יש לנו לכבד צורינו בכל מעשינו ובדיבורינו גם בשמיעת האזן. כשנשמע זכרונו. כאשר ראינו בדבר אהוד שאמר תחילה למלך מואב דבר סתר לי אליך המלך ובאותו דבר לא קם ולא זע ממנו. ובדברו אליו פעם שנית דבר אלהי' לי אליך מיד ויקם מעל הכסא. קל וחומר לכל יראי השם. וראיתי דרך ארץ לכל המדבר באסיפת עם לעמוד על רגליו כדי להשמיע קולו. הנה בדוד כתב ויקם דוד [המלך] על רגליו ויאמר שמעוני אחי (ורעי) ועמי. וכן בשלמה ועמד המלך על העמוד. ובעזרא ויעמוד עזרא הסופר על המגדל. ובאיוב קמתי בקהל ואשוע.

אמר המחבר יש לכל חכם לב אשר הוא באסיפת עם. ויש אחד מהם מוציא דבה. שלא לגלותו. אף על פי שאמרו חכמינו ז"ל כל מילתא דמיתמרא באנפי תלתא לית ביה משום לישנא בישא. אבל אותו המדבר טוב יש לנו לגלותו למען ימצא חן בעיני השומעים. וראייה לדבר הנה בעל החלומות. ועתה לכו ונהרגהו. לא פירסם הכתוב (ל)מי אמרו שלא לספר בגנותם. והזכיר ראובן שאמר לא נכנו נפש. ויהודא שאמר מה בצע כי לפרסם טובות שלומים. וכן בענין דוד שאמר לשאול הנה (האיש) אשר נתנך השם בידי ואמר להרגך ותחס (עיני) עליך (!) ולא הזכיר מי שאמר כן. וכן הנה לשואה יבקשו נפשי. ואם יזכיר את חבירו מדבר טוב צריך שיכוין שיספרו עליו השומעים בטובתו. אבל אם כוונתו להוציא כדי שיבוזה אסור כמו שאמרו חכמינו ז"ל אסור לאדם לספר בשבתו של חבירו שמתוך שבתו יבא לידי גנותו לכן אין לשבת חבירו במקום שאותו שבת בא לידי גנות. הנה אמר הכתוב דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו. וכתב [וכסף] נבחר לשון צדיק. אמרו חכמינו ז"ל מתוך גנותן של בני יעקב למדנו שבתן שאמ' ולא יכלו דברו לשלום שלא היו אחד בפה ואחד בלב. כי זה מדת החונף שהוא משורשי הרשע. וכשיתקיימו השרשי' בלכבות יראו הסעיפים על הלשונות. ואמר החכם המתקטט פמה שאין בו יגלוהו עדי הבחינה ודומה כמי

[שצובע] שערי שיבה שמגלהו הגידול. ואמרו חכמינו ז"ל מותר לשנות בדברי שלום. כדכתיב אביך צוה לפני מותו ולא נמצא שצוה כן. וראייה מצינו להחניף מפסוק כה אמר אחיך ישרא'. ויש מהן אומר מותר להחניף הרשעים בעולם הזה. ועל דרך החונף מצאנו במגילת אסתר. שזמנה להמן כדי להמציא לו מכשול. אמר החכם ארבע פנים בדברים. מהם שתקוה תועלתם. ותירא מאחריתם. והריוח שבהם ההצלחה. ויש מהם שלא תקוה תועלתם ולא תירא מאחריתם. (ויש תקוה) ואם תעזבם ותקל משאם מעליך. ויש מהם שלא תקוה תועלתם ותירא מאחריתם וזהו הנזק. ויש מהם תקוה תועלתם ותבטח באחריתם. הן הן הדברים אשר תדבר. נמצאו בטלים שלשה חלקים.

אמר המחבר [שמתין] אל לבי לחפש אמתת הדברים ותוכן עניינים הבינתי בדברי הנביאים כי אין להאשים אותו שישקר כדי למצוא חן. רק תהיה אמונתו נשמרת. ולא תהיה בעבור אותו דבר נעדרת. כי גם הנביאים שלא במקום הנבואה מצאנו על זה הדרך. הנה אברהם אבינו עליו השלום אמר לנעריו ונשתחווה ונשובה אליכם. אף על פי שלא היה בדעתו שישוב בנו עמו. ועוד אמר אחותי היא. והנה אמר יעקב לאביו אנכי עשו בכרך. כי אין פירושו לפי הפשט כאשר השבו רבים. ועוד אמר עד אשר אבא אל אדוני שעיר'. ומצאנו כתוב שהן היו נביאים כמו שאמר החכם (!) ובנביאי אל תרעו. השב אשת האיש כי נביא הוא. והנה דוד שכתוב עליו רוח חיים [י"ו. 1]. דבר בי בלבל דבריו עם אחימלך לאמר המלך צויני דבר וכל העניין. וגם הוא שינה את עצמו כדי להנצל כדכת' ויורד רירו עד זקניו (!). והנה נתן הנביא כאשר שאלו דוד אם יבנה הבית. והוא השיב כל אשר בלבך עשה וה' עמך. ואתר כך אמר שלא לבנות. וכן אלישע שאמר לחזאל לך אמר לו (כי) חייה תחיה והראני ה' כי מות ימות. אף על פי שנוכל לפרש חיו תחיה כנגד חזאל והראני ה' כי מות ימות המלך. או חיו תחיה מחולי זה והראני ה' שיהרג שחזאל הרגו. ששם המכבר על פניו. וירמיה אמר אל השרים כל אשר צוהו צדקיהו המלך כמו שכתוב שם ויגר להם ככל הדברי' [האלה] אשר צוהו (ו) המלך. והנה הדברים היו שקר כמו שמוכיח העניין. ומיכיהו אמר בראשונה דרך תפילת שוא עלה והצלח כמו שאמ' נביאי השקר עד באחרונה שהשביעו המלך בשם המלך [ה' 1]. שלא יאמר לו רק אמת. ודניאל אמר לנבוכד נצר ארי חלמא לשנאך (!) אע"פ שהחלום עליו היה. וימי' רבים חשבתי עד אשר גלאתי לבא אל תוכן העניין שאמר אברהם ונשתחווה ונשובה אליכם. וכן לדוד כל אשר בלבבך עשה. ויעקב אמר אם יבא [?]. ויוסיף בנו נעלם ממנו באורך הזמן. וגם אלישע אמר וה' העלים ממני כאשר נגש גתוי אל האשה להדפה. ויצחק לא ידע להבחין בין עשו ליעקב. וגם משה רבינו עליו השלום נסתפק במעשה מקושש. ובבנות צלפחד. ואם כן מה יתרעם על שאר

בני אדם עד אשר מצאתי בספר האמונות אשר חיבר רבינו סעדיה ז"ל כי הקדוש ברוך הוא ברא הנביאי נלאים וחלשים כמונו. ומעשיהם דומי' כמעשינו. לפי שנבין כשיעשה ממש שאינו מחמת כחם. בעשותם פלא ואנו יודעים בם ובנו שאנו נלאים לעשות כמותם מיד ראוי לנו שנאמין שהוא מעשה היוצר. ולפיכך השווה הקדוש ברוך הוא בין כל בני אדם ובין הנביאים במיתתם ובחייהם כדי שלא יאמרו בני אדם בהן. שאינם מתים כמונו אך חיים לעולם בחילופים ובחילוף מבעינו. כבר איפשר שיהיו כל האותות האלה מנהגם. ולפיכך אוכלין ושותין ומשמשין כמונו. כדי שלא יפול בלבבינו שום חשד במעשיהם. ובראם בדמות בני אדם בעושר ובעוני. ולא עשאם כל הנסתרות והנגלות כד גילותי (?). [פה חסר כנגד ד' [ד'] קצת' מן שער הסיפור ומקצת שער המדרגות. ואתחיל תוך השער באמצעיתו].

X. ועוד אמר עונות שאין מתכפרים אלא לאחר הנקמה ופי' בעולם הזה הן ארבעה. א' שבו' שקר אשר בה לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא. ב' השופך דם נקי דכת' ונקיתי דמם לא נקיתי. ובענין מנשה. וגם דם נקי שפך [עד] אשר (וי)מלא ירושלים דם נקי ולא אבא לסלוח (!). ג' הנואף אשת חבירו שנאמר כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה. ד' המעיד עדות שקר שנאמר עד שקרים לא ינקה. אלו העונות העושה אותם אם יעשה תשובה יפרע מהם בעולם הזה בפורענות שנאמר לא ינקה. אך מדין של גיהנם ניצול. ויש חטא שכפרתו תלויה בחבירו כגון מכהו או מגדפתו כיון שמחל לו חבירו נתכפר לו כמו שכתוב בענין אחי יוסף. עוד אומר מי שיש לו זכות שלש יש לו שכר בעולם הזה אף על פי שכפר בעיקר. אחד כבוד אב ואם שנאמר בו למען יאריכון ימך. ב' המרחם על בריותיו של הקדוש ברוך הוא שהרי בשילוח הקן שהוא נראה כמדת רחמים נאמר למען ייטב לך והארכת ימי. ג' הנושא והנותן באמונה שנאמר אבן שלמה וצדק יהיה לך למען יאריכון ימך. ואלו יש להן נחת רוח בעולם הזה וקיבול שכר אפילו הם כופרים בעיקר. ועוד יש בהן מן המצות שכתוב בהן והיה בך חטא. והן איחור שילום נדר והנמנע מלהלוות את חבירו. אבל אין לומר שאין מתכפרות בלא יסורין כאותן שכתוב בהן לא ינקה.

ועתה ראו חלקי תשובה על חמשה מדריגות ומדריגה יתירה על חברתה. אחד מי שעשה תשובה בימי עלומיו בעודו באבו בכחו ובעזו שהוא שליט לעשות חטאו והתועבות מצויות לו כחפצו ובמקום שרגיל לחטוא זו היא המדריגה העליונה שבתשובה ועליו נאמר השליכו מעליכם כל פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה. ושוב אלי [והשיבו וחיו]. כלומר עשו לכם לב חדש. ולא שעשו מעצמו מחמת זקנה [כי] אז אין בו כח לחטוא. ב' העושה תשובה בימי זקנותו שאין יכולת

בידו לחטוא. ובמקום שלא היה רגיל לעבור עבירה ואף אין תאוות יצרו מתגבר עליו. ועל זה נאמר שובו לאשר העמיקו סרה בית ישראל. ג' מי שלא עשה תשובה עד שהוכיחוהו בתוכחה נמרצת ובתוך עדה אמוצה והפחידוהו באימת מות וזכרת כמו שנאמר באנשי גנוה עוד ארבעים יום ונגוה נהפכת. ד' מי שלא עשה תשובה עד שבא עליו קצת פורענות והשיגו מעט מנקמת הצור כמו שנאמר שובו אל יי' וישב אל הפליטה. ה' מי שאינו עושה תשובה עד יציאת נפשו ומתירא ואומר אוי לי כי חטאתי אף לזה נתכפרה חטאו. ועליו נאמר ותקרב לשחת נפשו יעתר אל אלוה(י) וירצהו. וכן נהגו רבותינו ז"ל שהיו אומ' לאדם עם יציאת נפשו התודה. ואומר חטאתי עויתי פשעתי תהא מיתתי כפר' על כל עונותיי. ואחר שביארנו אלו המדריוגות אבאר עוד מדריוגה אחת על עוצם רחמי יחוד הצור נועדי' בג' מדות. אחד שמקבל תפילת השבים. שנאמר וישב אל ה' וירחמהו: ב' שעונה בעת צרה אפילו לשאינו שבים שנאמר ברוגז² רחם תזכור. ג' שמרחם מי שעונותיו נגד זכויותיו. ואף מי שאין לו זכות ולא נכון לבו. שנאמר חנון ה' וצדיק. אחר הדברי' האלה אבאר מה שחיבר רב סעדיה גאון ז"ל בספר האמונו' על מה מאריך הקדוש ברוך הוא לרשעים בעולם הזה. ואמר מפני ששה דברים. א' שיודע הקדוש ברוך הוא שהוא עתיד לשוב לכך האריך לו כמו שהאריך למנשה כ"ב שנים עד אשר שב בתשובה. ואף על פי שלא היה תשובה שלימה. ב' מי שיודע הקדוש ברוך הוא שעתיד לצאת ממנו בן צדיק ומאריך לו כמו שהאריך לאחז ויצא ממנו חזקיהו. וכן לאמון ויצא ממנו יאשיהו. נמצא פקדון אצל הרשע כל המוב שנתן לו הקדוש ברוך הוא עד שיתן לו בן חכם כמו שנאמר יבין (רשע) וילביש צדיק ונאמר ולחוטא נתן עניין לאסוף ולכנוס (ו) לתת לטוב לפני האלהים. ג' יש שמאריכין לו ומנעימין לו פעם אחת כדי ליתן לו שכר על מעט צדקות שעשה. כמו שתרגום אונקלוס ומשלם, לשנאו אל פניו להאבידו(ן) משלם לשנאן שבין דאינון עבדין בתייהון לאובדיהון. ד' מי שמאריך לו הקדוש ברוך הוא כדי להנקם על ידו מהכופרים בו כמו שהאריך לסנחרב להגלות עשרת השבטים. וכן לנבוכד נצר להחריב ירושלים. ואחר כך נפרע מהם. וכן הוא אומר בעניין [אשור] בגוי הנף אשלתנו. ה' יש שמאריכין לו כדי להראות לו נקמת הקדוש ברוך הוא בממונו או בבגיו או באוהביו כמו שהציל פרעה מכל המכות להראות לו בעמו ובארצו ועל הים. ו' יש שמאריכין לו בתפילת איש צדיק כמו שנאמר ללוט הנה נשאתי את פניך. וכן לולי פני יהושפט אני נושא. זה העניין בינותי בספר האמונות. ובספר חובת הלבבות מצאתי העילה שעל ידה היסורין באין לצדיקים בעולם

MS. 2. ברוח.

MS. 1. ושובו אלי וישב לה את הפליטה.

הזה. והם על חמש מדריגות. א' תדע הצדיק לוקה בייסורין על עוונות הקלים כי אין אדם אשר לא יחטא ונוטל דינו בעולם הזה כדי שיוכה מיד כשימות ליאור באור החיים. וכן נאמר הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע וחוטא. וכן מצינו במשה ואהרן עליהם השלום שסרחו ולא זכו ליכנס לארץ ליפרע מהם בעולם הזה. שנאמר יען לא האמנת בי. ב' לגסותו ולהוסיף שכרו לעולם הבא כמו שנאמר להשיבך באחריתך והנה הצדיק לוקה על לא עון כמו שהעוללים לוקים על לא פשעו על כן יהיה לו נעימות בלי ספק הלוף העצבונים שהם כסמני רפואות המרים להם להסתיר חולי ומכאוב. לכן אמר הכתוב וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרד¹ ונאמר כי את² אשר יאהב ה' יוכיח. וכן מצינו במשה ואהרן וכו'. ג' יש צדיק לוקה על לא עון. כדי שיבתנו העולם צדקו. מה שסובל בלב טוב מאהבת בוראו. ולהבין כי לא לחנם בחר בו כמו שמצינו באיוב. ד' יש צדיק לוקה בעון בני דורו שנאמר אכן³ חולינו הוא נשא. ה' יש צדיק לוקה על אשר ראה רשעים חוטאים והיה לו למחות ולא מיהה כמו שנאמר בבני עלי ולא כהה במ. וזה מועיל ללוקה שיפשפש במעשה ויעשה תשובה. ומצינו על דרך הפסוק שאם ישאל הלוקה מאת אלהיו למה⁴ הלקו שאין מנהג להקדוש ברוך הוא להשיבו על זה כי משה עליו השלום שאל למה הרעות לעבדיך ולא פירש לו. וכן איוב הודיעני נא למה תריבני. ויש באלה הדברים תועל. כי מה שאין הקדוש ברוך הוא רוצה להשיב כדי שלא תקל צדקת הצדיק בעיני אחרים לומר לא האמין הצדיק באלוהיו. ולא קבל תוכחה הייסורי' אלא מפני שהודיעו הקדוש ברוך הוא שהוא עתיד לקבל עליהם שכר. ועוד שאיפשר⁵ שלוקה על לא עון כמו שפי' במדריגה שנייה אם יאמר אדם רואה אני קצת צדיקים שלא יבא להם מזונות אלא בעמל ויגיעה גדולה. ופושעים רבים מזונותיהם במנוחה בלא עמל כבר שאלו נביאים רבי' על זה. משה רבינו עליו השלום אמר הודיעני נא את דרכיך למה הצדיקי' לוקים בעולם הזה ורשעים ירשו ארץ. ירמיה אמר מדוע דרך רשעים צלחה. איוב אמר מדוע רשעים יחיו. חבקוק אמר למה תביט בוגדים תחריש בבלע צדיק ממנו. והנביא האחרון גם בחנו אלהי' וימלמו. ועליהם לא השיב הקדוש ברוך הוא. אך יודעים אנו כי הצור תמים פעלו. ואשר שם אל לבו בעילות שהזכרתי יבין מהם תשובה בדברים. ורבינו סעדיה ז"ל פי' שירמיה לא שאל למה הוא מאריך לרשעים אלא על איזו מן הפנים שפיר' למעלה שהקדוש ברוך הוא מאריך עליהם לרשעים. והשיב הקדוש ברוך הוא כדי להרבות עליהם פורענות כמו שמפורש בענין עד מתי תאבל הארץ מרעת יושבי

1. MS. מסרד. 2. MS. כאשר. 3. MS. אך חולינו הוא נושא. 4. MS. למה. 5. MS. שאי אפשר.

בה כלומר לפי שהמשילו תאוותם על שכלם הפך לצדיקים. וכן אמר החכם לא תגיע אל מה שאתה אוהב עד שתסבול מה שתשנא. ולא תנצל ממה שתשנא עד שתמאס ותבוז מה שתאהב; ואשר יתבונן לאחריתו יתחוק באמונתו ויסיר תאוות לבו וסוף הכבוד לבוא. שמעו שר"י מילי ונבונ"י הבינו לי חברתי לכם זה השער המדריגות. ועתה בדעתי עלה לקצר ארך י"ג דברים אשר חבר רב סעדיה ז"ל באריכות מילין. ואלו הן הי"ג דברים והמה נאהבים לכני האדם ובעבור אהבת אותם השליכו אחר גיוס הגנות והדופי הנמצא במ. א' במיאוס העולם ובונות היישוב. ב' באכול ובשתות ובשמות. ג' באהבת משכב הנשים. ד' בחשק הבריות ואהבתם. ה' באהוב וכניסו ממון. ו' באהבת רוב בנים. ז' באהבת יישוב העולם ובבניינים. ח' באהבת אורך הימים. ט' ברדוף אחר הגדולה. י' באהוב נקם מאויביו. י"א באהוב חכמה וערמה. י"ב בעבודת הצור בלי רפיון. י"ג באהוב המנוחה והמרגועה. הראשון במיאוס העולם. אמר' אנשי רבים כי יש חובה על בני האדם להתאבל על העולם הזה שהוא עולם של תהו וכליון. לפי שמתהפך על האדם ואינו מתקיים בידו. כי בעוד האדם שקט ושלו ושאנן ורענן ושמת תתהפך שמחתו לאבל. וכבודו לקלון ועושרו לדלות. וכן אמר איוב אשר יקוט כסלו ובית עכביש מבטחו. ישען על ביתו ולא יעמוד יחזיק בו ולא יקום. וכל ימי האדם בכחש ובכזב בעשק ונלוז. וע"כ אמר' שראוי למאוס בעולם וישב מבלי בנות בתים. ונמוע כרמים. ולישא אשה ולהוליד בנים אבל יתן מושבו בהר ובמדבר ויהיה מירק ועשבים עד יום מותו. וכאשר התבוננתי בדבריהם מצאתי אף על פי שדרכם אמת שגו מדרך הנכוחה ועזבו דרך היושר. כי רצו לעזוב היישוב ולהבדל מן נשים שלא להוליד. שאם הדבר היה טוב למה לא צוהו הקדוש ברוך הוא ויעשוהו כל העולם אך ראה שאם כן יהיה שם האדם נכרת והעולם שמים. וגם תשתבש דעת האדם להתהפך לדעת הבהמות וישתנע. יען כי יחסר למאכל הטוב וישלום עליו כח המרה השחורה ויתגרו בו תלאים וימות בנפש מרה. והדבר הממוסך למי(א)וס העולם במקום שראוי למאסו כגון שראה לפניו מאכל טוב ונחמד והתורה הזוהרה עליו יהא בעיניו כמוזהם ומגואל. וכן אשה יפה והיא אסורה לו יתרחק ממנה. וכן בממון שאינו שלו יקפוץ לבלתי יגע בו לגזולו וישים בכל עניין יראתו נגד עיניו דכתיב בכל דרכיך דעהו. והוא יישר אורחותיו. השני באכול ושתו ושמת. הנה מקצת אנשים אומר שראוי לאדם להתעסק לאכול ולשתות ולשמות יען כי הם קיום הנפש והעמדת הגוף. ויען כי כשמתענה האדם יחלוש לבו ויתש כחו ויחשך אור עיניו ויכבד שמע אזנו. והמדריגות הגדולות מושכות על הנהרות. ועוד במקום הראוי לזריעה ולנטיעה למאכל האדם ולהנאותו וכת' וברך את לחמך ואת מימך. ואכלתם לשובע. וכשהתבוננתי בדבריהם מצאתים

משובשי' לפי שהכירו מובותיו. ולא הכירו רעותיו. כי ברוב מאכל ומשתה ירבה הדם בגוף ויחלה. ואיבריו מתחלשים. ודומה לכלב לא ישבע. ובגרונו נמאס לכל. ורגיל הכסא. וגופו כמשפך. ועל כזה נאמר כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום שאין מקום במעויו להכיל. ובמרבות אוכל ומשתה יתייאש מתורת אלהינו. שנאמר כמרעיתם¹ וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני. ונאמר וישמן² ישורון ויבעט. ועל משתה יין נאמר כל שונה בו לא יחכם. ונאמר למי אוי ולמי אבוי וגו' עד למאחריו על היין. והדבר הממוסך שיאכל וישתה מעט במדה כפי הצורך החיות נפשו. כדכתיב צדיק אוכל לשובע נפשו. שנאמר דבש מצאת אכול דייך. השלישי באהבת נשים במשכבן. עלה בדעת רבים להתעסק בדבר זה. יען כי הנאות נחמדת ומוסיף בשמחת הנפש ומסיר כובר הראש ומוח ומחכים וכשחקרנו דבריה' מצאנו משובשי' כי הוא מחשיך העינים ומחלהל מתני'. ומאבד התאוה והכח. לכך אמר שלמה עליו השלום אל תתן לנשי' חילוך. ועל ידם לב אדם נחצה שנאמר זנות יין ותירוש יקח לב. וכל המתעסק בזה לא יכבה להב אשו וכל חכמתו נבערה ומעשיו נבזים ונגעלים. וחרפתו לא תמחה. והדבר הממוסך להתעסק בו במדה כדי לקיים זרע באשתו הראוייה לו פעם אחת או שנים בשבוע. הרביעי בחשק הבריות. נמצא בלב כמה בני אדם כי החשק יתעלה על כל מפעלות האדם לפי שיקל וישמח הנפש ויטב הלב ויצחיל הפנים. וראיתי כי סכלים המה וישגו הרבה מאד כי אין נאה לחשוק כי אם בבת זוגו הנופלת לגורלו. אמר רבינו שלמה אבן גבירול בספר המדות הנפשיות. בשבעה דברים מסתופף האדם במדת האהבה. א' בעבודת צורו. שנאמר ואהבת את ה' אלהיך וכו'. ב' בנפשו שנאמר כי אהבת נפשו אהבו. ג' בקרוביו שנאמר וישראל אהב את יוסף. ד' בריעיו שנאמר [ביה]ונתן נפלות אהבתך לי. ה' בארץ מולדתו שנאמר כי אם אל ארצי אלך³. ו' באשת נעוריו שנאמר איילת אהבים ויעלת חן. ז' בחכמה שנאמר איש אוהב חכמה ישמח אביו. החמישי אסיפת הון. אמר רבים מה טוב בעולם הזה למרוח ולקבוץ הון שנאמר כי הכסף יענה את הכל ובו יתעלה האדם וימשול ויתכבד. שנאמר רבים יהלו פני נדיב. ונאמר אוהבי עשיר רבי'. חקרתי כי אין בשפתם אמת כי אוהב כסף לא ישבע כסף. וכל ימיו מכאובים ולא ישקוט לבו פן יאבד העושר ההוא. ויש עושר שמור לבעליו לרעתו. הדבר הממוסך שימרח במדה לפי צורך ביתו וישמח⁴ כמה שחננו הבורא יתברך וברכת ה' היא תעשיר. הששי אהבת הבנים. רבי' אומר מה טוב להרבות בנים כי טובים המה לנפש ותאוה הוא לעינים. ועליהם הרחמי' והתנינה ובהם מתקיים שם האדם וזכרו ומשען לזולדיו

1 MS. ובמרעיתם ישבעו שבעו וירום.
2 MS. וישמן ישמן.
3 MS. תלך.
4 MS. וישלה.

לעת זקנה. ואמרתי [מה] יתרון לאדם בן מפחיד ומבאישי. וטוב שלא נולד. אך בן חכם ישמה אב ועטר תפארת ליולדיו ולמשפחתו. ועליו נאמר הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן. השביעי אהבת יישוב העולם.¹ ראו כמה אנשים אשר כל לבם ומחשבותם להתעסק ביישוב העולם לבנות בתים ולנמזע כרמי לבנות ערי חרבות. הסתכלתי ואראה כי הכל הבל. כי מי יודענו אם יורישנו לבנו. כי שמא אדם שלא עמל בו יורישנו. הדבר הממוסך להתעסק בבניין לפי צורך דירתו ולמטע ולזרע כפי להם ביתו. השמיני אהבת אורך ימים. רבי אומ' מה טוב לאדם להתעסק באריכות ימים כי מה יתרון לאיש² אחרי מותו. וסבת דבריהם לדעת שיאכל וישתה תמיד וימלא משאלו לבו. ויתרחק מפחדו וממקום סכנה. אך רבים ראינו אשר באילו התעסקו ולא האריכו ימים. בוא וראה מהמלכים שמבלי ימיהם בתענוגים וימים לא האריכו. אף גם זאת שמאריכים ירבו אנחותם תוגתם אשמתם והטאתם. הדבר הממוסך לאהוב העולם לעשות טוב בחייו ולעלות אל³ מעלת חיי העולם הבא. התשיעי אהבת השררה. מה רבו אוהבי השררה והתנשאות בעולם. אך סכלו כי אמרו חכמי ז"ל אהוב המלאכה ושנא את הרבנות. ואמר אוי לשררה שקוברת את בעליה. הדבר הממוסך להשתרר ולמשול לשפוט צדק. לתמוך דלים. ולהציל עשוקים מיד עושקיהם לאסוף שדי ולהדיח סוררי כדכת' הן לצדק ימשול מלך. העשירי אהבת הנקמה והקנאה. מה נחמד לאדם להיות קנוא זנוקם לאויביו כי הנקמות תשבית חימה וישיבות חרוצין. ויגוס יגוני. אך שגו מדרך השכל. כי הנקמה סופה להתחרט עליה. וכן אמ' הפילוסו' מחול למי שהרע לך. ותן למי שמנע ממך. ואמר אם תקום תדאג ואם תמחול תעלוץ. הדבר הממוסך שטוב להגקם מהמשחיתים דרכיה לפני המקום בלי קבל אמר (!). דכתיב לבקרים אצמית כל רשעי ארץ. אחד עשר אהבת החכמה. אמרו רבותינו ז"ל פנה מכל עסקך ועסוק בחכמה כי בה תבין כל מפעלות ותנעם לנפשך. כדכ' ודעת לנפשך ינעם. ואמר רפאות תהי (א) לשרך ושיקוי לעצמותיך. אלה הדברים אמתים. אך כי אמרו להתעסק בה תמיד והלא אמרו חכמי ז"ל יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ ואמ' אם אין קמח אין תורה. ואי איפשר לדרישת החכמה בלא אכילה ושתייה. ואם יתעסק אדם בדרישת חכמת התורה לבדה יבטל זרע האדם. ויהיה העולם שמם. הדבר הממוסך שימעט בעסק כי אם לפי צורך העולם ועסוק בתורה ויאכל וישתה במדה לחזק גופו ולתמוך לבבו פן תשחת דקות החכמ' כי ארבעים שנה האכיל הקדוש ברוך הוא מן לישראל. ואילו היה להם [מזון עב] ונמצאו במלי' מחכמת התורה. אך תיקן להם (!) מעשרות ומתנות לפרנסתם פן יתבטלו. השנים עשר. אהבת

MS. 3. על.

MS. 2. יתרון שאחרי.

MS. 1. אהבת ה' שוב העול'.

עבודת צורינו. אמר רבים כי אין טוב לאדם כי אם [לבטוח] בצור ב"ה לעבוד אותו ימים ולילות. ויניה כל עסקיו להתעסק בעבודת בוראו. והקדוש ברוך הוא ישלם לו כל חפצו ולא יחסר כל טוב. כל אלה הדברים נעימים. אך לא יוכל לעמוד במ. שאם לא יתעסק האדם בפרנסת גופו לא יוכל להתקיים. ואם לא יתקיים תבטל העבוד' וימות בלא זרע. והאבודה נתנה לו ולזרעו. כדכתיב למען תירא את ה' אלהיך לשמור כל חקיו ומשפטיו (!) אתה ובנך ובן בנך. ותפרד [ואם יפרד 1.] מבני אדם ואין לו משא ומתן ולא שוקל ומודד. איך יקיים מאוני צדק. ולא תונו איש את אחיו. בצדק תשפוט. ואיך יתקיים טומא' ומהרה מעשרות ונדרים. ואין לסמוך על מעשה נסים לומר הצור יתברך ימציאני מזונות. הדבר הממוסך שיתעסק האדם בעבודת צורו ובפרנסת ביתו ונפשו. אך עיקר כל עסקיו יהיו בתורה ובעבוד' ואז טוב לו בזה ולבא. השלשה עשר באהבת המנוחה. אמר אנשים רבים כי המנוחה טובה מכל דבר כי היא תצמיח בריאת הנפש ומנעים המאכל ומחזיק האיברי'. וכל עמל האדם למצוא מנוחה באחריתו כדכת' ומצאו מרגוע לנפשכם. השקפתי לדעת אילו האנשי' ומצאתים סכלים כי לא ידעו מה היא המנוחה. כי אין מנוחה נחמדת עד לאחר יגיעה. כי מנוחה מבלי עמל אינה מנוחה אלא עציילה והמתעצל לא יגיע אל תאות לבו ולמרגוע נפשו. ועל זה נאמר תאוות עצל תמיתנו כי העצל לא ישבע טוב ומתרפה מן העבודה ותלמוד תורה ותפילה. ועוד כי במנוחה תכבד גויה והבטן מתנפח ויבא לידי חולי תחתוניות. וכאב גיד הנשה והפוראנארא שהיא חולי הרגלים וחולי הפה [הפיל 1.]. ואפילו מי שיש לו כל צרכו אין לו להיות יושב ובטל שהבטל בא לידי שיעמום ותחלואים. וכחו מתמעט אפילו מלך וטפסר. והדבר הממוסך טוב לטרות לעמל ולתקן מלאכתו ועסקיו. ואחר כך תמתיק ותנעם המנוחה שנאמר הכן בחוץ מלאכתך וגו'. ואין מנוחה בלי עמל נכספת. רק מנוחה הבא שהיא מאין הפוגות.

XI. שער הנפש. אמר המחבר תולדות בריאתינו אף על פי שרבו סעיפיה והנולדות מהן. הם שלש א' מולד כח הצומח ממנו האדם. אשר בו גדל ורבה כצמח השדה. וממנו מתאווה למאכל ומשקה ותשמיש. ב' מולד כח החיות. שמתגלגל בו ומחיייה את מקומו מכח שבלב. ומנענע אותו לרצון ונצחון וגדולה ורעה וגבורה ועזר ונקמה. וכל בעלי חיים משתתפים עם האדם בשני כוחות הללו. ג' כח מולד הלשון. ובו אנו יודעים ומבינים בין טוב לרע. ושקר ואמת. ובו אנו בוחנים עניני העולם ובוהו אנו משונים משאר בעלי חיים ויתכן לנו הסרת ערלת לבבינו בומן שנתרחק ממולד כח הצומח ממנו כמתאווה סמוך (?) כמו למעט מאכל ומשתה ותשמיש. ואמר המחבר חייבי אנו

לדעת שורש השכל ועיקר החכמה ועין המליצות שלשה מדעים. א' הראשון הוא מדע החוש הנמצא תחלה היא החכמה הידועה בחמש הרגשות. ראייה שמיעה ריח הלעמה ומישוש. ב' מדע השכל. והוא המדע שיכיר האדם בעצמו בלי אמצעת חושים וכלי הרגשות. כמו נתיב יופי האמת. וגיעול הכוב. במחשבת הלב וסרעף בינה בלי מראה ודמות. ג' מדע הכרחי שהאדם מוכרח על דעתו וידיעתו כדי להכיר בוראו במחשבתו וסרעפו כדי להכין לבו באמונתו מפני שהאדם מאמין בדבר זה כבר הוא צריך לבטל השכל ולענות החכמ'. ותורף הדבר כן הוא שאנחנו יודעים שיש לאדם נפש אף על פי שאין אנו רואים אותו נפש אבל אנו מבחינים במעשה ובפעולו החיים כמו שאנו רואים עשן עולה ונע ונד. וכל זה מאש הבורעת המתעשנת. כשנשמע קול צוחה נדע שהוא קול הצועק. כל אילו מכריחי הדעת להודות. וכמו כן באמונת היוצר יתברך יש לנו להבין מאמיתת מעשיו ונפלאות. אמרו חכמינו ז"ל המחקר מתוך שיקול הדעת וראיית החכמה אנו מוכרחים להודות בו יש לאדם צורה שהיא נוצרת ושומרת הגוף. וראויה אחר מיתת הגוף להפרד ולהתחזק בעצמה כראשיתה. ואין אנו מוצאים צורה שתהא ראויה למעוז כח כי אם באדם. ואמרו כשמת האדם יש לה בריאות חולי וחיים ומות. מחלתה היא האיוולת. בריאותה היא החכמה. חיותה היא ידאת הבורא ומעשי טובי. מיתתה היא קילקולה במעשי רעים. מכאן כשהנשמה בריאה וחיה יקרא האדם המתכסה בה חכם וחסיד. ואם בריא(ות)ה ומתה יקרא חכם ורשע. ואם חולי וחיה אויל וחסיד. ואם חולה ומתה אויל ורשע. אמר אריסטוטלום כאשר נעיונות הצורה אור הגוף כן נעיונות [המדות] אור הנפש. אמר המחבר הנפש אור דק נברא מכסא הכבוד ואין ערך לו באוצרות האדם. והיא אצורה בפחות שבכלים שזה כלי תרם הוא גוף האדם הנברא מטיט ורפש. ולא יתחבר זה עם זה לולא רוח החיים השוכן בין הגידים הוא סרסור בין גוף לנפש. כי הגוף הוא אשר לא תפרה ותרכה ולא תוסיף. אבל רוח החיים דומה לגוף ששניהם שוים ופרים ורבים. והנפש היא חונה על רוח החיים. אפילו כשישן הגוף וינות רוח החיים והיא שוקעת לחדרי הגוף לבשל המאכל. ואז הנפש חומדת להרהור הענייני. וכן באין התלומות. וכמו שתחול רוח החיים וימעט כחה. אז הנפש תשוב למקום הנבראת. ועל דרך זה אישיות בכדי יין שרוצה בחוץ. לומר כי הנפש בחוץ. וראייה ברורה על זה מצאתי בדברי אליהו ז"ל שנאמר תשיב נפש הילד הזה אל קרבנו (!) וכתוב ותשב נפש הילד אל (!) קרבנו אמר המחבר ידוע בלב המשכילי כי נשמת רוח חיים של אדם מכף רגלו ועד קדקדו ועד צפרניו. תדע כי אם יגע האדם בנופו בלא ראות עיניו קוץ או מחט או שום דבר רע. ואפילו באצבע רגליו ירגיש ויודעזע כל גופו עד קדקדו לפי שכולו מלא רוח חיים. ואחרי מותו לא ירגיש ולא יבין

K

מאומה. וידוע לנו כי חושי' הגושמיים חמש כאשר פירשנו למעלה בראש זה השער. וכל חוש וחוש יש לו כח מראשו [מוחשו. 1] ועד גבולו. ולא ישיג זולתו רק חוש המגין [המוכן. 1] לו. ולא ישיג בגש הראות בחוש השמע. ולא שמע בחוש ראות. ולא חוש טעם בחוש מישוש. וכן להפך. וכאשר יש [לגוף] חמש חושי' מכת הנפש כן יש לנפש חמש חושים מכת השכל הנקראים חושי' הנפשיים והמה הזכרון. והמחשבה. והרעיון. והזומם. וההכרה. שכלם מגיע עד ענין אחד להשיג מוחשו ולא זולתו. ואתה בן אדם הכיר בוראך בחושים הגשמיים והנפשיים. ואל תסמוך לזולתך להכיר מענין הקבלה לבדה פן תדמה לעיור הנשען על ידי פיקח. כי ביד הפקח להכשילו כרצונו. ואם ישל ישל אתריו. רק אם אין הסומא רואה מעיניו צריך שיראה מחמת נפשו ומהבנת לבו. אמר רב סעדיה ו'ל נודע בשערים כי אין לנפש כח לבדה. ובהתחברה עם הגוף תמצא בה שלש יכולות יכולת התאווה והבינה והרוגז. ואלו נקרא בפסוק ג' שמות נפש חיה [רוח. 1] נשמה. קרא תאווה בשם נפש להודיע שיש לאדם שחוק ועצב [ועיוגוב]. וראיה לדבר כי תאווה נפשך. ונפשו מאכל תאווה כי זה מכת הצומח בכבוד. וכל חי משתתף בכלי הזה. וממנו תאווה המאכל ודברי המשגל. וקרא יכולת הרוגז רוח להודיע כי יש לאדם רוגז. וכן כתב אל תבהל ברוחך לכעוס. כל רוחו יוציא כסיל. וזה הרוח בלב. וכן חיי האדם. ובצאת זה הרוח שדומה לאחד מן הגויה. אז ימות האדם. וזאת הרוח המתגברת והיא הכעסנית. וקרא הבינה בשם הנשמה. שנאמר ונשמת שדי תבינם. ונשמת מי יצאה ממך. והיא הנשמה שכתה במוח. ע"כ היא מבקשת חכמה ללמוד מעשה השם ולכן האדם זקוף בקומה מכל הנבראים ממבט הנשמה אל השמים. ומלת נפש מגוירת ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק. לשון ריבוי ועודף. והודיע הכתוב כי הנפש זכה וישרה תמיד כבדקי שנאמר והמשכילים יזהירו כוזהר הרקיע. אך הנפשות הרעות המהלך [המה הולכות. 1] חושך ואפילה. אמר הגאון אחרי אשר מצאנו שלש יכולת לנפש. עוד הוסיף הכתוב על השלש שני שמות אחרים. יחידה חיה. יחידה שאין לה דמיון בכל הנבראים לא בעליונים ולא בתחתונים. חיה שאינה מיתה לעולם. וידוע שהגידים והאיברים משתרגין מן הלב. ומזה התרגשות והגידוד. אף על פי שיש איברים משתרגים מן המוח. ואין תולדותם מן הלב. ובל הם מיתרי הגוף. לכך מחבר הכתוב הלב לנפש. שנאמר בכל לבבך ובכל נפשך. כבר הזכרנו כי הזכיות מאירות הנפש. והחובות מחשיכות אותה. וכן אמר הכתוב אור זרוע לצדיק אור. צדיקי' ישמה. ונאמר וחיותו באור תהיה [תראה. 1] באור החיים. והחובות מחשיכות כדכתיב עד נצח לא יראה אור. והזכיות כתובות על ספר לפני הקדוש ברוך הוא שנאמר ויקשב ה' (!) ויכתב בספר זכרון. וכן העונות. שנאמר הנה כתובה לפני לא אחשה. וכתוב נכתם עונך לפני. וגם גמול הצדיקים מה רב טובך

אשר צפנת ליראיך. וגם הרשעים הלא [הוא] כמוס עמדי התום באוצרותי. והקדוש ברוך הוא בוחן וצורף מפעולות בני אדם כי הוא יוצרם ויודע מחשבותם. שנאמר וצרפתים כצירוף הכסף ובחנתים כבחון הזהב (!). כי הנפשות הזכות דומות לזהב מווקק. כדכתיב כי ידע דרך עמדי בתנני כזהב אצא. והנפשות החייבות דומות לסוג ולבדיל. שנאמר כסף נמאס קראו להם. ואמר החכם הנפשות החשובות משוחרות בפשעים כל זמן שהם בגוף האדם איפשר להם להתברר ולהאיר על ידי תשובה. אבל ביום יציאת הנפש אי אפשר לה עוד להתנקות. שכבר אבדה תקותה. אמר הגאון. אם ישאל השואל ויאמר למה אין אנו רואים הנפש בעת צאתו מן הגוף. נשיבהו ונאמר כי מפני זהירותה אינה נראית שהיא דומה לאויר בזהירות. וכן אין נראין הרקיעים העליונים מפני נקיותם וזהירותם. וכשאני ממשיל ראייה לרקיעים אעשה להם [משל]. כי הדבר הזה שאנו רואים אור התמה התלויה ברקיעים העליונים דומה לנותן (ל)עשרה פנסים מזוככית זה לתוך זה. ובפנס הפנימי נר דולק שקרני אור הנר בוקעים והולכים עד חוץ כל הפנסים כולם. ואם ישאל השואל כצאת הנפש מן הגוף מה בסופה (והולכי עד חוץ כל הפנסים) ואנה תלך. נשיבהו שהיא שמורה אצל הבורא ית' עד עת בא זמן שילום שכר. וכן נאמר נצר נפשך הוא ידע. הן בגובהו של רקיע. שנאמר והמשכילים יזהירו כוזהר הרקיע. ואמרו רבותינו ז"ל נשמתן של צדיקים תחת כסא הכבוד. והנפשות הפושעות יורדים בשפל המדריגה התחתונה. ושל רשעים משוטטות בעולם ומטולטלו בלי שקט עד עת כלות הגוף ויתליע הגולם. ויתפרדו נתחיו. והנשמה מתמרמרת ומתאנחת במספד כאדם הרוואת ארמונו נהרס ונהרב ועלו בו קמשונים ותרוליי. ועל זה אמרו רבותינו ז"ל קשה רימה למת כמתח לבשר החי. והעיד עליהם זה הפסוק שנאמר אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל. כל זה אמר הגאון שידע חיבוט הקבר. ועוד אמר הגאון כי ליום הדין יחבר הקדוש ברוך הוא הגוף והנפש יחד. וישיב להם גמולם. כדכתי' והרוח תשוב אל האלהי אשר נתנה. ואמר סוף דבר הכל נשמע וגו'. כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט וגו'. ללמד שהנפש והגוף יחד נידוני. ויביא הנפש מן השמים והגוף מן הארץ וידונם יחד. שנאמר יקרא אל השמי מעל זה הנפש. ואל הארץ מתחת זה הגוף. אמר הגאון. מה שאמר הכתוב ורבי מישיני עפר יקיצו. רבים אילו הצדיקים הנסגלי והנבחרים. ולא רבי ממש. וכן רבי מעמי הארץ מתיהדי. אף על פי שמעמי היו אל היקרי מעמי הארץ. ומה שאמר בסוף הפסוק אלה לחיי עולם וגו'. אינו אומר שיחיו כולם לעת הגאולה של ימות המשיח. צדיקי ורשעים. אלה לנן עדן ואלה לגיהנם. אלא כך הוא אומר הצדיקי העומדי יחיו חיי עולם. והרשעים אשר לא יקיצו יהיו לדראון עולם. ועוד אומר אם ישאל השואל ויאמר אם ארי יאכל אדם ואחר כך ישבע הארי בים ויאכלוה דגים

ונוצדו הדגים ואכלם האדם. ונשרף האד' ההוא ונעשה אפר מדיכין יחיה היוצר את האדם הנאכל מן הארץ. ולפי שאילו הדבר (האילו) שואלי מעותי הלבבות הקדמתי תשובה זו. ואומר אני ראוי עלינו לדעת שאין בעולם גולם מאבד¹ גולם. ולא גושם מאבד גושם. ואין כח הממש מעביר ממש. ולא עוד אלא שהאש שהיא שורפת את כל הגולמי נראין בו אין כח להאביד את הגולם הנשרף. וגם לא לעשותו נעדר מן העולם אבל היא מפרדת בין נתחי הגולם לבד. ובזמן שהוא מפרדת בין איברי הגולם בזמן ההוא יתפרסם [יתערבב 1]. כל חלק וחלק במינו הדומה לו עד שימוגז החום והלח והקור שבגולם בשלשה עיקרי העולם וישאר חלק היבש לעפר ואפר מונח. לפיכך אין האש יכולה למחות שום ממש שבעולם. וגם אין בו כח לעשות אחד נעדר. פי' אין באש כח לכלות שלא ישאר העפר לכל הפחות שהוא אחד מן הד' יסודות שבו נברא העולם והוא אש ומים ורוח ועפר. שמתי אני את לבי על מה שאמר דוד עליו השלום מלך ישראל שהזכיר מיתה של חכמי ואבדה על הכסיל שנאמר כי יראה חכמים ימותו. יחד כסיל ובער יאבדו. לפי שילכו לאבדן. והזכיר דוד עליו השלום לקיחה על עצמו שאמר כי יקחני סלה. ואחר כבוד תקחני. והו התחברות נשמתו עם העליונים שהנשמה לא תמות. וכן נאמר ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אותם האלהים. כלומר שהרגיל נפשו ללכת עם מלאכים עד שלקחו השם. וכן אמר דוד אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול זה גיהנם. כי יקחני סלה עם האלהים. אמר הפילוסוף. אם הדברי יגיעים בענין הנפש קל וחומר בענין הקדוש ברוך הוא ית' שמו לז'. והנה מצאנו אמתת הנפש מבלי שנשיג ממנה לא צורה. ולא דמות. ולא מראה. ולא ריח. אף על פי שפעולת הנפש ניכרת בנו. וכן גם השכל שפעוליו וסימניו ניכרי בנו לא נשיג ממנו דמות ולא צורה נמשילהו ברעיונינו. אמר הגאון. מצאנו ה' דברים קלים במקרא וקצת מן המכחישים שמו אותם ראייה על ביטול התחייה. וכתבנו להסיר הספק מלב הישרי. ואלו הן. ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב. ב' אנוש כחציר² ימיו. ג' כי רוח עברה בו ואיננו. ד' כלה ענן וילך כן יורד שאול (ו) לא יעלה. ה' ולא ישוב עוד לביתו ולא יכירנו עוד מקומו. ו' אם ימות גבר היחיה³. ז' כל ימי צבאי אייחל. ח' ואיש⁴ שכב ולא יקום עד בלתי שמים [לא] יקיצו ולא יעורו משנתם. אך כל זה אינו ראייה והלא נמצא בכתוב אני אמית ואחיה. יחיו מיתך נבלתי יקומון. אך כל אילו הפסוקים נאמר על הלישות אדם ותשישות כחו ומוער יכולתו. שאינו יכול להעמיד עצמו מקברו (ו) לאחר מותו. ועוד אמר הגאון כי הנפש והגוף שניהם שוים בדין ובשכר וברגע אחד נבראו והרבה שנו בענין זה. קצת אומר כי

1 MS. מחבר. 2 MS. כי חציר. 3 MS. או יחיה. 4 MS. אדם.

הגמול והפרעון על הנפש בלבד. ויש אומרי' על העצמות בלבד. האומר על הנפש סמכו על מה שנאמר נפש כי תחטא. הנפש החוטאת היא תמות. והאומר על העצמות שנאמר ושפוי¹ עצמותיו. וכיוצא בזה הרבה. ולא הבינו דרך הפסוק שפעמים הזכיר הנפש לבדה. ופעמים הגוף לבד. ופעמים מחבר פועל הנפש והגוף לדבר אחד. נפש כי תגע. והנפש אשר² תאכל. וזה על הגוף נאמר.

XII. שער התקוה. חברתי זה השער התקוה. יען כי מתקוה נואשו העולם ההולכים בחשך. האומר' כי הנחמות כבר עברו. והיו בבית שיני. ורבי' אומר' כי הנחמות על תנאי נאמרו על דרך והיה אם שמוע תשמעו. והיה עקב תשמעו. וכיוצא בהם. והחכם עיניו בראשו לראות כי בנחמות אין תנאי. אך המה בשורות ונחמות על העתיד לבא. ועוד בתוך הנחמות כתב כי מי נח זאת לי. להודיע כי הקדוש ברוך הוא [הבטיח] לבאי עולם שאפילו המה חוטאים לא ידינם עוד בימי המבול כך אם יחטאו ישראל לא תמוש מהם הגמול לעתיד לבא. ועוד נאמר בירמיה אם ימדו (ה) שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ (מ) למטה גם אני אמאם בכל זרע ישראל על [כל] אשר עשו. הרי נחמות הגאולה לישראל שאפילו הם חוטאים לא יתאישו מן הגאולה. ועוד הודיע לנו הקדוש ברוך הוא שכולם יהיו צדיקים והוא יודע האותיות אשר תבאנה. ואילו מ"ו ראיות שהביא רבי' סעדיה ז"ל. ה' מן הכתוב. וה' מן הקבלה. וה' ממראה העין. מן הכתוב. א' שהרי כתוב בנחמות כי יתקבצו ישראל לירושלים מד' רוחות העולם ולא ישאר אחד. שנאמר וכנסתים אל אדמתם ולא אותיר עוד (אחד) מהם שם. ובבית שני לא נתקבצו רק ככתוב כל הקהל כאחד. ארבע ריבוא אלפי' שלש מאות (ו) ששי'. ב' שיתקבצו מאיי הים שנאמר מעילם ומאשור ומחמת ומאיי הים. ובגלות ראשון לא גלו לאיי הים. וגם לא עלו רק מבבל. ג' ובנו בני נכר חומותיך. ובבית שני היו האומות כותבין שטנה על ירושלים לבטל הבניין. ולא נבנה רק על ידי ישראל ובדוחק שנאמר באחת ידו מחזיק בשלח (!). ד' כת' ופתחו שעריך תמיד. ובבית שני כתב שלא היו שערי ירושלים נפתחי' עד חום השמש. ה' כתב כי³ הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו. ובבית שיני היו משועבדי' למדי ופרס ויון ואדום הוא רומי. וה' מן הקבלה. א' שעתידי' ישראל שבע שנים ידליקו מעצי נשק ושלח של מלחמות גוג ומגוג. דכת' כי בנשק יבערו אש. ב' להתייבש שיתור נהר מצרים ונהר פרת יחרב ויבש בשבע מקומות להיות דרך לעבור גאולי'. שנאמר וההריב (!) ה' את לשון ים מצרים והיתה מסילה לשאר עמו. ג' שעתידי' הר הזתים להתבקע וביניה' יעבר' (ו) נחל קדמון כמו שמפורש ביחזקאל (!). ד' שיבנה הבית ביופיו ובצורתו כאמור ביחזקאל. ה' ויצאה

1 ג"ל ושופו: MS. Margin adds: וסופו. 2 MS. ונפש כי. 3 MS. והיה.

מים חיים מירושלים ועליה עץ כל פרי בסוף יחוקאל (!): ה' ממראה העין.
 א' כתי' והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.
 ועדיין גוים עובדי וקוראי' בשם אליליהם. ב' גשבע ה' בימינו ובורוע
 עוון אם אתן את דגך עוד מאכל לאויביך וגו'. ועדיין לא שקמנו
 וממלאי' כריסם ממעדינו. ג' ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד
 מלחמה. ועדיין זה איננו. ד' דכתי' וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי
 ירביץ ואריה כבקר יאכל תבן. ועדיין טורפי' ואוכלי'. והמשיב שזה נאמר
 על בעלי זרוע שיסתלקו. והרי עדיין רבו חומסי' לעניי הארץ. ה' ושבתי
 את אדום [סדום]. ועדיין היא בחורבנה. ועוד אחרי מפלת אדום בישעיה
 כתב נחמו נחמו עמי לישראל בפרש' קרבו גוים. ועוד אמרתי הנה בסוף
 ישעיה כת' (ו) לא ישמע עוד חמס בארצך שוד ושבר בגבולך. ועדיין
 מושלים בו אדום וישמעאלי'. ואומר כי לך יקרא חפצי בה. והרי גוים
 מתגרים עליה. ואומר וגלתי בירושלים וששתי בעמי ולא ישמע עוד בכי
 וצעקה (!). ועדיין רבו צעקת' (אם) מקול הרוגיה ומתיה. סף רעל לכל הגוים (!).
 ועניינה [ועריה]. רעים מכל עדיות [עירי]. בתחלואי' לכל ההולכים
 שם כי רע אורה. ומתחילה היה טוב ובריא. שעליה אמר דוד עליו
 השלום יפה נוף משובש כל הארץ. ועוד שלא ימות שם עול ימים וזקן אשר
 לא ימלאו ימיו וזה איננו. ויאמר כי הנער בן מאה שנה ימות. ואומר
 כימי העץ ימי עמי. ואומר לא יגעו לריק שלא ימרדו ואחר יאכל. ולא
 ימות [ילדו]. לבהלה להיו' בניהם מתים בחייהם כמו שנאמר וימת חרן על
 פני תרה אביו שעד חרן לא מת בן בחיי אביו. לכן תמהו רבים והזכירו
 הב(ו)נות. וכן ויכהן אלעזר (!) על פני אהרן. ואומר מידי חודש בחדשו
 וגו'. כל זה לעתיד. ועוד נאמר בירמיה ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים
 ממשפח' והבאתי אתכם ציון ונתתי לכם רועים כלבי ורעו אתכם דיעה
 והשכל. ואומר בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים.
 וזה לא היה. והמפרש זה על ישו. לא נקוו לישו ולא האמינו בו כל
 הגוים. ואומר ובקשו את ה' (!) ואת דוד מלכם (אשר אקום להם). וזה
 משיח. וא"ת על ישו והכתוב לא יוסיפו לדאבה עוד. ואומר ושבו מארץ
 אויביו ושובו לגבולם (!) וגבול ישראל יהיה. ואומר וזכרתי את בית ישראל
 ואת בית יהודא ברית חדשה לא כברית אשר כרתי לאבותם בהוציא
 אותם מארץ מצרים (!). ואבותינו הוציא הקדוש ברוך הוא ולא אבותיהם.
 ואומר כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבי' לאור לילה.
 אם ימושו החוקי' האלה מלפני גם זרע (ל)ישראל ישבתו מהיות עוד [גוי].
 לפני כל היום (!). ועוד אל תירא יעקב ואל תחת ישראל כי אעשה (!)
 בכל הגוים אשר הדחתו שמה ואתך לא אעשה כלה (!) וגו'. ועוד נאמר
 ביהוקאל בן אדם הנבא על רועי ישראל ודרשתי [את] צאני. ואומר לא יהיו
 חרפת רעב בגוים עוד (!). ולא ישאו [עוד] כלימת הגוים. ואומר לא אשמיע
 אליך עוד כלימת הגוים וחרפת עמי' לא תשא עוד. ועוד נחמה גדולה

שאפילו מתי ישראל שמתו בגולה כולם יחיו ויוליכם לארץ ישראל שנאמר
הנני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם והבאתי עמי אל אדמת
ישראל (!). ועוד נאמר ביחזקאל [יואל 1.] והיה אחרי כן אשפוך [את] רוחי
על כל בשר עד ונקתי דמם לא נקתי. ואף על פי שלממונם [שלעוונם 1.]
יש חשבון. שהרי באחרית הימים נכון יהיה הר האלהי וגו'. ואומר אומפה
הצולעה והגדחתה. וגו'. ואומר כימי צאתך מארץ מצרי' אראנו נפלאות. ומי
יצאו הלא ישראל. ואז יראו גוים יבושו מגבורתם ושימו יד לפה. ואומר
כי יתנם לשם ולתהלה וגו'. ועוד אומר זכריה גילי מאד בת ציון הריעי
בת ירושלים כי מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא מושל מים עד ים (!) ולמעלה
נאמר והכרתי קשת מאפרים (!). ונכרת' קשת מלחמה. זו היא תשובה
לאומר על ישו כי עדיין מלחמה. ועוד כי לא מלך ולא מושל מים
עד ים. ומגהר (1) עד אפסי ארץ. ועוד כתב במלאכי הנה היום בוער
כתנור וגו'. ואומר וזרחת לכם יראי שמי וגו'. ועדיין הרשעי' מושלים
ואינם אפר תחת רגלי הצדיקי'. ואומר זכרו תורת משה עבדי. ולא אמר
זכרו תורת ישו. ואומר הנה אנכי [שולח] את אליהו הנביא ולא נאמר
ישו אלוה ולא [אלא 1.] נביא.

XIII. שער התחייה. לא נעלם מאנשי השכל כי בשביל האדם נברא
העולם למען ישמרו תורת הבורא יתברך לקבל שכר ולזכות לחיי העולם
הבא. והנה תחיית המת' אינה פליאה יותר מתחילת ברייתו שנעשו
מאין זקן ונער. הנה האדם נוצר מטיפה שאינה ראויה והוה האדם
שלא נהיה. ומאותו שכבר היה. למה נפלא בעיניך התחייה. ועוד הלא
החיו אליהו ואלישע בן השונמית ובן הצרפית. ועוד נאמר בספר יחזקאל
על מה שהיו אומרי' יבשה עצמותינו אבדה תקותינו. הנבא ואמרת
אליהם (!) הנני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי.
וישעי' על כיוצא בזה אמר יחיו מיתך נבלתי (עוד) יקומו. כי מל אורות
מליך כלומר אשר באותו מל ירטב הנפש שבעצמות כמו שמרטב היוצר
האדמה במים לעשות מיט לבנות ממנו כלי. ועוד אמר הש"י שיתיו
מתים ויקיצו ויהיו מכירות איש את נפשו ואת עצמו וידע כל אחד מהם
כי הוא איש פלוני ויכירו את בוראם. כדכת' וידעת' כי אני ה' בפתחי
את קברותיכם. וישעיה אומר יחיו מיתך כנגד [בפתחי] את קברותיכ'. הקיצו
ורננו שוכני עפר כנגד וידעתם כי אני ה'. וגם משירת משה רבינו עליו
השלום מצאנו סדר תחיית המתים שהרי בשירת האוינו הודיע משה
לישראל והזכיר טובתו שהטיב לעמו. הלא הוא אביך קנך¹. עד ודם
ענב תשתה חמר. ואחרי כן פירסם עונותם. שנ' וישמן ישורון ויבעמ.
מכעס בניו ובנותיו. ואחר כן דבר על הנחמות הבאות עליהם לעתיד.
שנאמר אראה מה אחריתם. פייסם בתוכח' בזמן שנבר שיעבודם ועינויים.

MS. 1. זקנד.

שנאמר לולי כעס אויב אנורי. ואחר כך זמן חמלתו על עמו שנאמר כי דין ה' את עמו. או [?עד ל.] יהי עליכם סתרי. ואחר כך בשרם בנחמו' הגאולה. שנאמר ראו עתה כי אני (ה) אני הוא. ופי' זה הפסוק על ד' אופנים. כנגד ד' כיתות כופרים. כת ראשונה כופרי' בעיקר ואומר לא הוא. ולכך הוא אומר ראו עתה כי אני אני הוא. כת שנייה אשר כחשו בייחודו ושתפו עמו אל אחר. לומר שהם שנים לכך אמר אין אלהי עמדי. כת שלישי' שאינם מאמינים בתחייה ובגאולה. לכך אמר אני אמית ואחיה. ובעבור שיש מהרהרים שהוא [ממית] דור ומחיה דור. לכן אומר מחצתי ואני ארפא. כשם שאין נופל לשון רפואה אלא על מכה כך אין תחי' אלא המת'. כת רביעית זה המשקרי' בעולם הבא. ואומר לית דין ולא דיין. לכך נאמר ואין מידי מציל. ואמ' חכמ' ע"ה הכופר בתחיית המת' אין לו חלק לעולם הבא כי כל מדותיו של הקדוש ברוך הוא מידה כנגד מידה. וראייה מהשליש נשען על ידו שכפר בנבוא' אלישע. ועוד שנינו שהמתים יעמדו בלבושיהן. והדעת שופטת כי אין בלבושיהן יותר מבגופיהם. ועוד אמר הגאון כי העומדים בתחיית המת' כולם צדיקים שהרי נאמר והעליתי אתכם (מארץ) מקברותיכם עמי וצדיקים נקראו עמי. שנאמר לאמר לציון עמי אתה. אבל החוטאים אינם נקראים עמי. דכתי' כי אתם לא עמי. אך לבעלי תשובה נאמר ואמרת' ללא עמי עמי אתה.

שאלה. המתים אשר יהיו לעתיד [ימותו] עוד אם לאו. נשיב כך שנינו [שנו ל.] חכמ' ז"ל מה [מתים ל.] שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות שוב לא ימותו.

שאלה. איך תכיל כל הארץ לעתיד כל החיים בתחיית המת'. נשיב אמר הגאון מיום שעמדו ישראל ויצאו לעולם עד זמן הגאולה ג' אלפי' ומאתים שנה ושירים. סך כללם נשים ואנשים ל"ב דור מאה ועשרים ריבוא זכרי' עם נקבות. ואפילו כולם צדיקים ובעלי תשובות ועומדים. אינם אוחזים מכל הארץ בה (!) עד [ק"ה חלקים] לפיכך יהיה חלק כל אחד ואחד מהם למלונו ושדהו ק"ף וח' (מאות) אמות. כי הגבול מאתי' פרסה. אורך לכל פרסה ד' מילין וכל מיל אלפים אמה. צ"ע בזאת הלשון מפורשת. שאלה. כשיקיצו היכירו זה את זה. [יכירו]. כי כן מפורש בספר יחזקאל בעניין שנאמר ואלה שמות (בני) השבטי'. שיכירו איש את רעהו ואיש את קרובו. והגרים מתדבקים לשבט אשר גר בו. שנאמר והיה בשבט אשר גר הגר אתו.

שאלה. מי שמתו בעלי מומין מה יהיו בימי הגאולה. נשיב כי יעמדו במומן ואחר כך יתרפאו כדי שיביז כל אחד מומו. כאשר הפליא אותו הקדוש ברוך הוא את חסדו וכך שנו חכמ' ז"ל עומדין במומן ומתרפאים. לכך הקדים ואומר אני אמית ואחיה. ואחר כך מחצתי ואני ארפא. וזה שנאמר או ידלג כאיל פסח. ויתרון (!) לשון אלם.

שאלה. כשיקצו יאכלו וישתו ויקחו נשי. נשיבהו ראייה לדבר מבן הצרפית ובן השונמית שחיו ואכלו ושתו ונשאו נשים. ואם ישאל השאל כשיקחו נשים היקח איש את אשתו או אשה אחרת ומי שהיו לו שתי נשים איזה מהן יקח. זו התשובה נחזיר ספק. ולפי דעת הנראה כי אשת נעוריו יחזיר ויקח. אחר זה אבאר למה הנביר הקדוש ברוך הוא יצר הרע על יצר הטוב. להבחין בין צדיק לרשע. ולהתאוות ולבנות ולנטוע ולהרום ולעקור ולצבור כסף ללחום מלחמה ולדרוף כעס. שאילו המשיל הקדוש ברוך הוא יצר טוב על יצר הרע לא היה האדם עסוק בפריה ורביה ובבניין העולם כי ימאס בכל עמל מפני זכרון המות. ונמצא העולם שמם ונהרס כולה. ויצטרך הקדוש ברוך הוא לבראת עולם חדש וכל זה בידו לעשות. אך לא חפץ הקדוש ברוך הוא פן יאמרו רבים [שתי] רשויות¹ הם. אך הגולדים מדור לדור (מ) למדי' מאבותם נפלאות אלהינו. ומספרים תהלתו. לכן יבליג האדם שכלו הוא יצר הטוב על איולתו הוא יצר הרע. וביום טוב יהיה בטוב וביום רעה יראה וישכיל למעשה האלהי בלב² טוב. ואל יאבדו שכרם באיולתם. כי הכל עשה האלהים יפה בעתו.

תם ונשלם ספר המצרף

תם תם תם.

MS. 2. בלט.

MS. 1. שרשויות.